

## Sebészképzés a Pesti Egyetem Orvosi Karán a reformkorban

### **Változás és állandóság. Az oktatási rendszer és annak változtatását célzó reformtervezetek**

A reformkorban egyre inkább felszínre kerültek a kar életét, s a tudományos fejlődést már évtizedek óta megnehezítő körülmények. A fakultás többször — sikertelen — kísérletet tett arra, hogy a már alapításakor korszerűtlennek számító kórházat „lecserélje”, azaz megszerezze és egyetemi kórházzá alakítsa a Pest város által működtetett Rókus Kórházat. Az egymástól elkülönülő, egyre inkább elavulttá váló orvosdoktori és sebészmesteri képzés problémája is többször felmerült az időszakban, egyelőre megoldás helyett csak egymástól gyakran teljesen eltérő javaslatokkal. A tudományos élet megélénkülését jelzik a korban az egyetem mellett megalakuló, annak egykori hallgatóiból kikerülő egyesületek, valamint az első, magyar nyelvű orvostudományi folyóiratok. Egyre többen kezdeményezték a magyarországi gyógyítás modernizációját, azaz az orvosi kar mellett egyre több speciális intézmény alakult ki. Habár nem tartoztak jogilag az egyetem hatáskörébe, mégis, az orvosi ismeretek korabeli, magyarországi fejlődésében betöltött szerepük miatt szükségszerűnek tartjuk megemlékezésüket.

Az 1825. évi országgyűlésen Arad vármegye sürgette a Pesti Egyetem Bécstől való függetlenedését. Az 1827. évi VIII. törvénycikk eredményeként reformokat kidolgozó bizottságok alakultak, többek között az oktatásügyi albizottság. Az egészségügyi oktatásra vonatkozó tervezetet Lenhossék Mihály, az ország főorvosa és az orvosi kar igazgatója állította össze. Lenhossék szerint az asszisztensek számát csökkenteni kellene, és csak azokon a tanszékeken meghagyni, ahol valóban szükségesek, így például az elméleti és gyakorlati sebészet, a szülészet, a sebészeknek rendelt belgyógyászat tanszéke és az állatorvostan részére. Ugyanakkor növelné bizonyos tantárgyak jelentőségét, mint a szülészet, szemészet vagy az állatorvoslás.<sup>1</sup> Lenhossék felhívta a figyelmet a sebészképzés ellentmondásosságaira is. Maga az 1810. évi tanulmányi rend óta életben lévő képzési rendszer is elavult volt, hiszen túl könnyen vettek fel és adtak diplomát az azt hallgatóknak – és nem csak Pesten, hanem a Habsburg Birodalom többi egyetemén és lyceumában is. Ennek következménye Lenhossék szerint túltermelés lett, az egyetemről kikerülő sebészek nem nagyon találtak maguknak diplomájuk szerinti munkát, és elzüllöttek, miközben a sebészképzés „*temérdek embert vont*

---

<sup>1</sup> GYÖRÝ TIBOR, NÁDUDVARI: *Az orvostudományi kar története 1770-1935. A Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Története* III. kötet. Budapest, 1936. (a továbbiakban GYÖRÝ, 1936.) 381–386.

*el más hasznos foglalkozástól*".<sup>2</sup> Szintén károsnak tartotta, hogy a sebészképzésben az utóbbi években elszaporodtak a zsidó származású hallgatók, akik szerinte veszélyeztetik az orvosi pályát – azaz jelentős konkurenciát jelentenek az orvosdoktorok számára. Lenhossék szerint a megoldás a felvételi követelmények szigorítása, az oktatás latin nyelvűvé tétele és a képzési idő három évesre emelése lenne.<sup>3</sup>

A Lenhossék által kidolgozott tervezet nem valósult meg.<sup>4</sup> Helyette az 1833/1834-es tanévben Bécsett új tanrendet vezettek be, amely a korábbiakhoz képest nem jelentett nagy változást, csupán a szemészet kapott benne nagyobb szerepet.<sup>5</sup> Az új tanrend részletesen ismertette az Orvosi Tár korabeli száma. Eszerint Bécsben tíz osztályt alakítottak ki a megszerezhető fokozatok szintje és specifikuma szerint: magasabb orvos–sebészi tanulmányok, mesteri fokozat (*magisterium*), patronatus, szülészség, szemorvoslás, fogászat, gyógyszerészség, vegytandoktor, „a tetszhalálba esettek életre hozatalokról szóló oktatások” és — az előzőek után nem teljesen következetesen — a szigorlatok („szigorú kikérdezések”).<sup>6</sup> Az ötéves magasabb „*orvos–sebészi tanulmányok*”, azaz a doktori stúdiumok a sebészettel kapcsolatos tantárgyak közül magukba foglalták a bonctant (az első és második tanévben), a közönséges kór- és gyógytant (*pathologia et therapia specialis*, a harmadéveseknek), az elméleti szülészetet („*észkepi szülészség*”, *obstetricia theoretica*, harmadéven), állatorvosi ismereteket járványtannal együtt (szintén harmadéveseknek), gyakorlati sebészeti oktatást betegség mellett és sebészeti műtéttant (utóbbi holttesteken végzett boncolásokkal negyedéves hallgatóknak), végül pedig szemészeti és törvényszéki orvostani ismereteket (ötödéveseknek). Az orvos- vagy sebészdoktori címre való igényt már negyedévesen jelezni kellett.

Miben különbözött ettől az alsóbb fokú sebészi tanfolyam? Az Orvosi Tár leírása alapján kétféle címet lehetett megszerezni alsóbb fokú sebészként, lényegében az 1816 óta bevezetett rendszer folytatásaként, a sebészmesterit és a polgári sebészt, vagy ahogy írják,

<sup>2</sup> GYÖRY, 1936. 384.

<sup>3</sup> Györy Tibor részletesen közli Lenhossék nem túl hízelgő véleményét a karon tanuló zsidó sebészhallgatókról. Szerinte a zsidóság „...*omne fugiens laboriosum vitae genus, hac nimium abutitur opportunitate, ut legem tolerantiae effugere et ingenitum sibi quaestus ac lucri faciendi studium hac sub larva persequi valeat. Negari quidem non potest, nonnullos reperiri Hebraeos, qui praemissis studiis praeliminaribus, majores faciant in medica facultate progressus; plurimi tamen sunt, qui penitus rudes et nullius rationis morumve cultus sint capaces...*” Lenhosséknak kétségtelenül igaza van abban, hogy a gyakorlatias gondolkodású zsidóság felismerte a sebészi szakmában rejlő lehetőségeket. GYÖRY, 1936. 384–385.

<sup>4</sup> A Lenhossék-féle elaboratumból még 1843-ban is dolgoztak. Ekkor Mednyánszky, a budai tanulmányi bizottság elnöke próbálta meg felhasználni – sikertelenül. GYÖRY, 1936. 385–386.

<sup>5</sup> *Emlékkönyv a budapesti Egyetem Orvosi Karának multjáról és jelenéről*. Írta és szerk.: HÖGYES ENDRE, Budapest, 1896. (a továbbiakban HÖGYES, 1896.) 17. és BOLÁNYI IMRE DR. - PALATKÁS IMRE DR.: Táblázatok a Budapesti Orvostudományi Egyetem történetének fontosabb adatairól. In: *Orvtörténeti Közlemények*, 20. évf. (1961) 414-510. (a továbbiakban BOLÁNYI — PALATKÁS, 1961.) 428.

<sup>6</sup> *Orvosi Tár*, 1833. Tizenegyedik kötet, Kilencedik füzet. 216–225.

„*polgári és mezei sebész*”-t. Az előbbi, azaz a magiszteri címet adó képzés előfeltétele hat gimnáziumi osztály elvégzése volt első osztályú eredménnyel, valamint az orvos-sebészi tanpálya harmadik évfolyamának hallgatása és elvégzése, szintén első osztályú eredménnyel. A cím megszerzéséhez a sebészi eszközökről és a köttanról (*Instrumentum, Bandagenlehre*) vizsgáztatták le a pályázókat. A polgári és mezei sebészi tanulmányok előfeltétele mindössze négy grammatikai osztály vagy egy főiskola három normalis osztályának első osztályú eredménnyel történő elvégzése volt.<sup>7</sup> Emellett megkövetelték a pályázóktól, hogy a tanfolyam előtt folytasson polgári sebész mellett három esztendőn át gyakorlatot, és beiratkozáskor erről tanúságlevelet<sup>8</sup> mutasson be. Az előírás szerint első tanévben bevezető tanulmányokat folytattak a hallgatók, egész évben tanultak bonctant és végeztek is hullaboncolást. A nyári félévben emellett botanikát és közönséges-, valamint gyógyszerészi vegytant, a téli félévben pedig természettudományt (*physica*) hallgattak. A második év első félévében élettudományt és közönséges kór- és gyógytudományt, a második félévben pedig gyógyszerészettel kapcsolatos ismereteket (gyógyszertudomány, gyógyszerészi áruismeret, vénművesség, azaz *ars formulandi*), „*éptant*”, elméleti szülészetet és állatorvoslást tanultak. A harmadévesek az első, téli félévben megkezdték a betegágy melletti gyakorlatot, emellett ismereteket szereztek a belső, azaz orvosi és a sebészi betegségekről a különös kór- és gyógytan keretein belül, sebészgyakorlati oktatáson vettek részt, tanultak a műtétekről, sebészi eszközökről és köttanról, a törvényszéki orvostudományról, és végül, de nem utolsó sorban műtéti gyakorlatot végeztek holttesteken. A második félévben folytatták az előzőben elkezdettek tanulmányokat, emellett műtéti gyakorlatokat végeztek holttesten és szemézzel foglalkoztak. Az év végén egy-egy hónap kórházi gyakorlatot kellett teljesíteniük a külső és a belső betegségeket tanulmányozva. Az előírás szerint részt kellett venniük kórház orvosának vagy sebészének rendelésein és teljesíteni az általuk adott feladatokat. Ha az egyetemi tanfolyam előtt nem volt gyakorlatban, a „*sebész-üzöncnek*” még egy hónapot el kellett töltenie a kórházban. A gyakorlat végén a kórház elsőorvosától (*Primarzt*) vagy sebészétől bizonyítványt kaptak, ami a szigorlathoz való belépés feltétele volt. Az előírás szerint az igazgató osztotta be a gyakorlatra a diákokat, mert egy osztályon egyszerre csak tíz tanuló lehet, gyakornok (*üzönc*) pedig szobánként csak kettő.<sup>9</sup> Sem az ilyesfajta gyakorlat, sem pedig maga a rendszer nem valósult meg Pesten, ahol eleve összesen két terem állt az orvos- és

---

<sup>7</sup> Lásd még GYÖRY, 1936. 402–403.

<sup>8</sup> A kar anyakönyveiben *Litterae testimoniales* néven szerepel.

<sup>9</sup> *Orvosi Tár*, 1833. Tizenegyedik kötet, Kilencedik füzet. 219–222.

sebészhallgatók rendelkezésére. A bécsi tanrend ellenére Pesten a korszakban gyakorlatilag nem változott a sebészképzés menete.<sup>10</sup>

Az ekkor még „mellékágnak” számító képzési ágakban mind orvosok, mind sebészek szerezhettek maguknak diplomát. Az 1833/1834-es tanrend szerint a szülészeti oklevél megszerzésének feltétele két félévnyi tanulmányok hallgatása volt kórházi gyakorlattal. Szemézmesteri címet kizárólag orvos- és sebészdoktor, vagy sebészmester szerezhethet, míg a fogászmesterségnél a pályázónak legalább polgári sebésznek (*Patronus Chirurgiae*) kellett lennie. A tetszhalottak föltámasztásának módját bárki, mindenféle grádus megszerzése nélkül megtanulhatta, az ismeretek minél szélesebb terjesztése érdekében előírták, hogy vásár- és ünnepnapokon minden egyetemen és líceumban tartsanak belőle előadásokat.<sup>11</sup>

Stáhly Ignác a nagyobb hatékonyság érdekében 1833-ban kérte, hogy már a negyedéves medikusoknak is és részletesebben taníthassa a gyakorlati sebészetet, két tiszteletbeli asszisztens segítségével, továbbá, hogy a hallgatók jobb eloszlásáért napi három órát taníthasson.<sup>12</sup>

1843-ban a budai tanulmányi bizottság az 1833. évi bécsi tanrend alapján reformtervezetet dolgozott ki a Pesti Orvosi Karon folyó oktatás modernizálása érdekében. A sebészképzéssel kapcsolatban bevezette volna a hároméves képzési időt, hogy ezáltal csökkentse a Győry Tibor által „*lazaképzetségű és erkölcsű*”-nek nevezett orvosok létszámát. A terv azonban nem lépett életbe, megghiúsította azt a kitörő forradalom 1848-ban.<sup>13</sup>

A tervezetek és az Orvosi Tárban is megjelentetett 1833-as bécsi tanrend ellenére Pesten a sebészképzés gyakorlatilag nem változott a reformkorban. Az osztályozási kötetek tanúsága szerint csak két évfolyamot különböztettek meg, ahol a sebészjelöltek az adott évfolyam ismétlésével mélyíthették tudásukat, illetve pótolhatták bukás esetén az el nem sajátított ismereteket. Az első tanévben 1825/1826–1838/1838 között egész évben csupán három tantárgyat oktattak a hallgatóknak: (elméleti) anatómiát, elméleti sebészetet és elméleti gyógytant (*Institutiones medico-theoreticae*). A másodévesek félév szerint lebontott tanulmányait éppen az 1825/1826-os tanévig ismerjük. Ekkor az őszi félévben akológiát, törvényszéki orvostant (*Medicina forensis*), és gyakorlati anatómiát, tavasszal pedig állatgyógyászatot (*Veterinaria*) tanultak. Egész évben hallgatták a különös kór- és orvosi gyógytant (*Therapia specialis et praxis medica*), a sebészi műtéttant (*Doctrina de*

---

<sup>10</sup> Az órákat ld. alább.

<sup>11</sup> *Orvosi Tárban*, 1833. Tizenegyedik kötet, Kilencedik füzet. 223–225.

<sup>12</sup> GYÖRY, 1936. 402.

<sup>13</sup> V. Ferdinánd 1848. március 28-án fogadta el az elaboratumot. GYÖRY, 1936. 448–450.

*operationibus chirurgicis*), az elméleti szülészetet (*Obstetricia theoretica*), valamint sebészi gyakorlatot folytattak. Az 1835/1836-es tanévig ugyanezeket a tárgyakat találhatjuk a másodéveseknél, azzal a különbséggel, hogy azok féléves lebontását nem ismerjük, de valószínűleg nem változtattak a korábbi rendszeren. Az 1836/1837-es évtől kezdődő tíz évben mindössze annyi változás történt, hogy az akológiát és a gyakorlati anatómiát törölték a másodévesek órái közül, így elméleti, mind a gyakorlati anatómiát az első tanévben kellett elsajátítani, az akológiát pedig kizárólag az első tanévben oktatták. Az órák bontása tehát a reformkorban a következő volt:<sup>14</sup>

Tanév	I. évfolyam	II. évfolyam
1825/1826 ősz félév	Anatomia,  Chirurgia theoretica,	Akologia, Doctrina de operationibus chirurgicis, Praxis chirurgica, Medicina forensis, Therapia specialis medica et Praxis medica, Obstetricia theoretica, Anatomia practica
1825/1826 tavaszi félév	Institutiones medicae theoreticae	Doctrina de operationibus chirurgicis, Praxis chirurgica, Therapia specialis medica et Praxis medica, Obstetricia theoretica, Veterinaria
1826/1827		Akologia, Doctrina de operationibus chirurgicis, Praxis chirurgica, Medicina forensis, Therapia specialis medica et Praxis medica, Obstetricia theoretica, Anatomia practica, Epizootiologia
1827/1828 – 1835/1838	Anatomia, Chirurgia theoretica, Akologia, Institutiones medicae theoreticae	
1836/1837 – 1846/1847	Anatomia elementaris, Chirurgia theoretica, Akologia, Institutiones Medico Theoreticae	Doctrina de operationibus chirurgicis, Praxis chirurgica, Medicina forensis, Therapia specialis et Praxis medica, Obstetricia theoretica et practica, Epizootiologia

1827-ben Eckstein Ferenc, a gyakorlati sebészet tanára súlyosan megbetegedett. Helyettesítésével ideiglenesen Stáhly Ignácot és Kieninger Boldizsár prosectort<sup>15</sup> bízták meg. Előbbi a magyar, utóbbi a német nyelvű előadásokat tartotta. A hullán végzett műtéteket és az akológia órákat Veleczky János, az elméleti sebészetet pedig Polyánkay Ignác tartotta.<sup>16</sup>

<sup>14</sup> Semmelweis Orvostudományi Egyetem Levéltára (a továbbiakban SOTE Lt.) Libri Classificationes (1/d) 9–47. kötetei alapján. A tantárgyak elnevezésében az alábbi változások történtek: 1825/1826-ban az állatgyógyászat neve még *Veterinaria*, a következő évtől azonban a latin nyelvű kötetekben végig *Epizootiologia* – magyarul állatgyógytan lesz. Az anatómia elnevezése az 1827-ben és 1830-ban kezdődő tanévben a magyaroknál *anatomia elementaris*, a németeknél *anatomia theoretica*, ezt leszámítva az 1828–1837 közötti időszakban kizárólag *anatomia elementaris*. 1838/1839-től kezdve *anatomia theoretica*. A magyar államnyelv bevezetését követően a magyar és német kurzusra járóknál megkülönböztették az *elméleti*-, illetve az *elemi bonctant*.

<sup>15</sup> Kieninger Boldizsár (1780–1842) sebész-mester 1811-től a bécsi egyetemen az anatómia rendkívüli tanára, 1817-től prosector Pesten, 1819-től a bonctan tanára. GYÖRY, 1936. 327.

<sup>16</sup> Veleczky (Weletzky, Weleczky) János (1786–1854) 1805–1807 között járt Pesten az orvosi kar rendes sebész-mesteri kurzusára, amit végig eminens eredménnyel végzett el. Az 1808/1809-es tanévtől kezdte a hároméves sebészdoktori tanfolyamot, amit szintén kiemelkedő eredményekkel zárt. 1811-ben kapta meg sebészdoktori diplomáját. 1807-től a sebészet tanszéken segéd, 1811-től adjunctus. Az 1812/1813–1815/1816 közötti tanévekben helyettesként, a következő évtől pedig 1847-es nyugdíjazásáig rendes tanárként tanított az elméleti sebészetet. Az 1833/1834-es tanévben rektor volt. A Magyar Orvoséletrajzi Lexikon tévesen orvosiak is mondja, noha orvosdoktori diplomája nem volt. Ugyanott Veleczky és Welleczky néven is szerepel, utóbbiban azonban a két "l" téves, ilyen formában nem írta alá nevét. Polyánkay Ignác szintén Pesten tanult, 1806-ban huszonhárom évesen szerezte meg orvosdoktori diplomáját. 1827-ben a természetrajz tanárának volt

1833-ban Eckstein halála után Stáhly Ignácot pályázat nélkül nevezték ki a tanszék élére.<sup>17</sup> A Stáhly áthelyezésével megürült anatómia tanszékre kiírt pályázatot pedig Csausz Márton nyerte, akit 1834-ben nevezték ki és 1858-ig állt a katedra élén.<sup>18</sup> 1842-ben meghalt Kieninger Boldizsár prosector, az elemi és felsőbb bonctan, valamint az élettan adjunktusa. Mivel Kieninger hivatali ideje alatt az ismeretek jelentősen növekedtek, az orvosi kar szükségesnek érezte, hogy az egy prosectori állás helyett két asszisztensit hozzanak létre, ami 1843-ban meg is valósult.<sup>19</sup> 1846-ban nyugdíjazták Veleczky Jánost, és a következő tanévben már nem is tartottak elméleti sebészből órákat. Ennek hírére Bugát Pál, mint az elméleti orvostan és Gebhardt Ferenc, mint a sebészek részére rendelt orvosi gyakorlat tanára kérték, hogy jelen lehessenek a sebészek szigorlatain, mivel 1. Veleczky idején erre nem volt módjuk és 2. Veleczky alatt nem sok tudásról és szorgalomról tettek tanúbizonyságot a vizsgázók. Kérésüket 1848. január 11-én teljesítették, azzal a kikötéssel, hogy a hallgatók nagy szigorlati költségeire tekintettel egyszerre csak egyikük legyen jelen a szigorlaton.<sup>20</sup>

1840-ben Lenhossék Mihály halálával ideiglenesen különvált a kari igazgató és a protomedicus cím. Előbbi Stáhly Ignác, utóbbit Bene Ferenc örökölte. Benét betegeskedése miatt előbb Reisinger János helyettesítette, majd Stáhly Ignác vette át 1843-tól feladatkörét.<sup>21</sup> Stáhly országos főorvossá történő előléptetésével ugyanakkor megürült a sebészek számára rendelt belgyógyászat tanszéke. Az 1841-ben kiírt pályázatra több jeles személyiség is jelentkezett, így Flór Ferenc, Piskovich János, Stockinger Tamás és Balassa János.<sup>22</sup> V.

---

tanársegéde. SOTE Lt. 1/d 2. kötet 324–325., 344–345., 370–371., 392–393., 461–465., 497–498., 1/d 1. kötet 85. p. 388. ssz., 1/d 3. kötet 17–18., 80–81., 145–146., 188–189. Promotios kötetek (1/f) 1. kötet 65. p. 330. ssz. 1/f 2. kötet 616. p. 1427. ssz., GYÖRY, 1936. 386–387.

<sup>17</sup> Stáhly Ignác (1787–1849) Pesten tanult, ahol szemézmesteri, majd sebész- és orvosdoktori diplomát is szerzett (1803, 1804, 1806). 1806-tól a sebészet tanszékének lett tanársegéde, 1807-től a bonctan helyettes-, 1809-től rendes tanára. 1829/1830-ban rektor. 1833–1840 között volt a gyakorlati sebészet tanára, de helyettesként szülészeti és szemészeti is oktatott. 1843-tól orvoskari igazgató, Lenhossék halála után országos főorvos (1841–1849). 1839-től az MTA tiszteletbeli tagja. 1848. április–augusztus között a Kereskedelmi Minisztérium, szeptembertől decemberig pedig a Honvédelmi Minisztérium egészségügyi osztályának volt vezetője. SOTE Lt. 1/f 1. kötet 63. p. 324. ssz. (A promotios kötetben Stahli néven szerepel.), HÖGYES, 1896. 149., GORTVAY GYÖRGY: *Az újabbkori magyar orvosi művelődés és egészségügy története*. Budapest, 1953. (a továbbiakban GORTVAY, 1953.) 121., 189., DR. FÜSTI MOLNÁR SÁNDOR: *Egészségünk útja. A hazai egészségkultúráltság alakulása a XVIII. század végétől a kiegyezésig. Az egészségnevelés szakkönyvtára 13.* Medicina Kiadó, Budapest, 1983. (a továbbiakban FÜSTI MOLNÁR, 1983.) 124.

<sup>18</sup> Csausz Márton (1796–1860) 1820-ban fejezte be tanulmányait a Pesti Egyetemen. 1831-ben ugyanitt koleraorvos volt. 1859-ben vonult nyugdíjba. HÖGYES, 1896. 71. és GYÖRY, 1936. 386–387. és 788.

<sup>19</sup> GYÖRY, 1936. 446–447.

<sup>20</sup> GYÖRY, 1936. 459–461.

<sup>21</sup> GYÖRY, 1936. 416.

<sup>22</sup> Balassa János (1814–1868) Pesten és Bécsett tanult, 1838-ban lett orvos- és sebészdoktor, valamint szülézmester. 1839–1843 között a bécsi Műtőintézetben dolgozott. 1843-tól a sebészet rendes tanára Pesten, 1848-ban az orvosi kar igazgatója, majd minisztériumi tanácsos. A szabadságharc leverése után fogságba került, 1851-től ismét taníthatott. Különösen a plasztikai sebészet modernizálásában és a gégetükrözésben volt nagy szerepe. Tanársegéde, Kovács Sebestyén Endre 1844-ben kiadta Balassa előadásait, amit ugyanebben az évben

Ferdinánd határozata értelmében Bécsben, a kor legnagyobb sebésznél, Wattmann-nál szerzett gyakorlati ismeretekkel rendelkező Balassát bízta meg a tanszék vezetésével.<sup>23</sup>

1830-ban Hoffner József, az Állatorvosi Intézet vezetője kérvényezte az állatorvostan oktatási viszonyainak modernizálását. I. Ferenc végül 1832-ben, a kar oktatóinak elképzelésével ellentétesen, elsősorban nem anyagi támogatásban részesítette az intézetet, hanem novemberi 21-én rendeletileg létrehozta az országos állatorvosi (*Regni Veterinarius*) tisztséget. 1836-ban engedélyezte az egyetemnek, hogy pályázatot írjon ki a poszt betöltésére, és csak 1838-ban valósult meg a tényleges kinevezés, amikor Zlamál Vilmos kapta meg az új tisztséget.<sup>24</sup> 1841-ben meghalt Hoffner József, az állatorvostan tanára és az Állatorvosi Intézet igazgatója. Ideiglenesen Zlamál Vilmos és Doleschall Gábor<sup>25</sup> segédek tartották meg a német, illetve magyar nyelvű órákat, míg végül 1843-ban Zlamál Vilmost nevezték ki a Hoffner-féle tanszék élére, ugyanekkor Zlamálnak le kellett mondania az országos állatorvosi címről. Az intézetet 1844-től Heitzmann Márton vezette.<sup>26</sup>

Az állatorvostan tanszéken is változások történtek a negyvenes évek elején. A tanszékvezető Böhm Károly betegsége súlyosbodása miatt nem folytathatta az órák tartását, 1841 novemberétől hivatalosan ifj. Bene Ferenc helyettesítette. Böhm nyugdíjazását 1843-ban engedélyezték. Utódjául hivatalosan Rupp Jánost jelölték ki 1845-ben.<sup>27</sup> Rupp a következő évben kérte, hogy a sok munkára való tekintettel nevezzenek ki mellé egy asszisztent, akivel

---

némre is lefordítottak. 1867-ben külön kötetet adott ki a „*képzőműtétek*”-ről. HÖGYES, 1896. 166–168., GORTVAY, 1953. 189–190., FÜSTI MOLNÁR, 1983. 162–167.

<sup>23</sup> Piskovich orvos- és sebészdoktor a Rókus Kórház sebész-főorvosa és az egyetemen a sebészek számára rendelt belgyógyászat tanszékének ideiglenes helyettese volt. Stockinger Tamás — szintén orvos- és sebészdoktor — ebben az időben a gyakorlati sebészet tanszékén volt asszisztens. HÖGYES, 1896. 71. és GYÖRY, 1936. 421–425.

<sup>24</sup> A morva származású Zlamál Vilmos (1803–1886) a Josephinumban tanult, majd Galíciában volt katonarvos. 1833–1835 között a bécsi állatorvosi iskolában képezte magát. 1835-től a temesvári helyőrségi kórház vezetője volt. 1838-tól országos állatorvos, 1843-tól pedig a „baromorvoslás” tanszékvezetője Pesten. A kiegyezés után részt vett az első állategészségügyi törvény kidolgozásában. HÖGYES, 1896. 167–168., GYÖRY, 1936. 395–396. és GORTVAY, 1953. 120.

<sup>25</sup> A losonci születésű Doleschall (Doleschal) Gábor (1813–1891) Pesten szerzett orvostudományi oklevelet 1840-ben. 1843-ban Miskolcra költözött, ahol következő évben megalapította a Miskolci Orvosegyesületet. 1848-ban honvédorvosként működött. Botanikus is volt, 1840-ben jelent meg A növények élettana című műve Pesten. SOTE Lt. 1/f 1. kötet 316. p. 1059. sorszám (a továbbiakban ssz.)

<sup>26</sup> Heitzmann Márton azelőtt bródi várőrségi ezredfősebesz volt. GYÖRY, 1936. 428–431. és GORTVAY, 1953. 120.

<sup>27</sup> Rupp Nepomuk János (1808–1881) Pesten végezte tanulmányait, ahol 1831-ben avatták orvostudományi doktorrá. Elsősorban törvényszéki orvostannal és orvosrendészettel foglalkozott, ilyen irányú ismereteit bővítette a diploma megszerzése utáni európai tanulmányútja során. 1834–1844 között a pesti orvosi kar jegyzője volt, illetve tanszékvezetői kinevezése előtt a pesti papnevelő intézet orvosa, ezután választották meg az állatorvostan tanszékének élére, aminek élén 1874-ig állt. 1849–1860 között ismét a kar jegyzői tisztét töltötte be. Az 1860/1861–1862/1863-as és 1869/1870-es tanévek során dékán, 1866/1867-ben rektor volt. 1869-ben alelnöke, majd elnöke volt az Országos Közegészségügyi Tanácsnak, ugyanettől az évtől a Magyar Orvosi Könyvtár Társulat elnöke. 1861-ben a negyed- és ötödéves orvostanhallgatók támogatására alapítványt hozott létre. SOTE Lt. 1/f 1. kötet 166. p. 615. ssz., HÖGYES, 1896. 71., 169–170., 854. és GYÖRY, 1936. 432–434., GORTVAY, 1953. 205.

a boncolásokat lehet majd végezni. A poszton az államorvostan és a kórbonctan tanszéke osztozott, azaz a segédnek mindkét helyen segítenie kellett a tanárnak. A kezdeti szerény kéréssel ellentétben az 1847-ben létrehozott asszisztensi álláshoz még fizetség is járt.<sup>28</sup>

A reformkorban az alábbi új tankönyveket vezették be a sebészet oktatásában. A bonctanban a göttingeni Hempel és a strassburgi Lauth munkáját tették kötelezővé (*Anfangsgründe der Anatomie*, 1830/1831–1847/1848, illetve *Neues Handbuch der praktischen Anatomie*, 1836/1837–1847/1848). Az államorvostan oktatásába az 1842/1843-as tanévtől vezettek be új tankönyvet, az erlangeni Henke *Lehrbuch der gerichtlichen Medicin* című művét.<sup>29</sup> Sebészetből három új tankönyv jelent meg, a heidelbergi Chelius, a bécsi Hager és végül a pesti orvos, Réczey<sup>30</sup> műve – utóbbi a német mellett magyarul is.<sup>31</sup> Magyar nyelvű tankönyv volt a szülészetben is 1835/1836-tól, Haulik pesti orvos Bábaság című munkája.<sup>32</sup> A tanárok többsége saját kézíratai alapján oktatta a sebészhallgatókat. Például Bugát Pál az elméleti orvostanra (1825/1826–1847/1848), Gebhardt Ferenc a belgyógyászatra (1823/1824–1833/1834), Böhm Károly után Rupp János az államorvostanra (1817/1818–1842/1843, ill. 1845/1846), Hoffner József és Zlamál Vilmos az állatorvoslásra (1830/1831–1840/1841, ill. 1847/1848) és végül, de nem utolsósorban Veleczky János után Stáhly Ignác a sebészetre (1812/1813–1840/1841, ill. 1830/1831–1833/1834).<sup>33</sup>

Az oktatás tömegessé válásával kezdett elterjedni a magánóraadás intézménye.<sup>34</sup> 1830-ban Wekerle György nyerte el ezt a jogot, aki egy évnyi bécsi gyakorlat után Pesten oszthatta meg tapasztalatait a női- és gyermekbetegségekkel kapcsolatban. Wekerle 1835-ben

---

<sup>28</sup> Rupp kérésében eredetileg megelégedett volna azzal, ha ingyenes állásként hozzájárul a poszthoz. GYÖRY, 1936. 464.

<sup>29</sup> A Henke-féle tankönyvet az 1847/1848-as tanévig használták. HÖGYES, 1896. 117–119.

<sup>30</sup> A SOTE Promotiós kötetében egyetlen Réczey vezetéknévű orvosdoktor szerepel ebből az időszakból, egy bécsi származású, 1837-ben vizsgázott orvos- és sebészdoktor, Réczey Imre, aki azonos Stáhly Ignác, majd Balassa János tanársegédével. Disszertációját a húgykőmorzsolásról írta (De lithotripsia). SOTE Lt. 1/f 1. kötet 256. p. 894. sz. és 267. p. 923. sz., GORTVAY, 1953. 190.

<sup>31</sup> Chelius: *Handbuch der Chirurgie* (1830/1831–1847/1848), Hager: *Chirurgische Operationen* (1834/1835–1837/1838) és Réczey: *Grundzüge zur Lehre der operativen Chirurgie* (magyarul: *A sebészi műtan alapvonalai*, 1838/1839–1847/1848). HÖGYES, 1896. 120.

<sup>32</sup> Egészen 1847/1848-ig használták. HÖGYES, 1896. 121.

<sup>33</sup> HÖGYES, 1896. 122.

<sup>34</sup> Hőgyesnél a nyilvános rendkívüli tanárok, címzetes rendkívüli tanárok és a szabad előadók és magántanárok között található az ilyen óraadókat. Az elsőbe korszakunkból egyedül Arányi Lajos tartozik, a másodikba Stockinger Tamár, Nedelkó Döme és Schöpf Ágost – utóbbi mint a gyermekgyógyászat előadója az 1847/1848-as tanévtől. A szabad előadók és magántanárok közé tartozott Wekerle György, Bräuer József (az 1834/1835-ös tanévtől a parabolológia, gyermek- és nőgyógyászat előadója), Schedel (Toldy) Ferenc, Schöpf Ágost, mint az orvostörténelem (*historia pragmatica medica et chirurgica*) szabad előadója, valamint 1847/1848-tól Pomutz Szilárd és Wagner János. Előbbi az elmegyógyászatról, utóbbi az „*ép- és hosszélettan*”-ból tartott órákat. HÖGYES, 1896. 74–75.



bekövetkezett haláláig tartott ilyen témában magánórákat.<sup>35</sup> 1834-ben Schedel (Toldy) Ferenc<sup>36</sup> kapott engedélyt diaetetika és makrobiotika témakörben magánórák tartására, a rá következő évben pedig Schöpf-Mérei Ágoston<sup>37</sup> az orvostörténelem oktatására, amelynek Stockinger Tamás lett 1845-től rendkívüli magántanára.<sup>38</sup> 1844-ben Arányi Lajosnak és Nedelkó Dömének engedélyezték, hogy<sup>39</sup> kórbonctani, illetve fogászati ismereteiket megosszák címzetes rendkívüli tanárként jelentkezőkkel.<sup>40</sup> Ugyanekkor Halász Géza egyetemi segédorvos a Bécsből elesett „új” módszerrel, a kopogtatással és a hallgatózással ismertette meg magántanulóit.<sup>41</sup> 1845-től Stockinger Tamás tarthatott ilyenformán felolvasásokat az orvostan és a sebészet történetéből.<sup>42</sup> 1847-ben Jakobovics Móricnak engedélyezték, hogy rendkívüli tanárként díjtalan órákat tartson a nemi betegségekről.

<sup>35</sup> Wekerle György Pesten végezte orvosi tanulmányait, ahol huszonöt évesen, 1827-ben szerzett diplomát. SOTE Lt. 1/f 1. kötet 134. p. 524. szs., HÖGYES, 1896. 205., GYÖRY, 1936. 388–389.

<sup>36</sup> Toldy (eredeti neve Schedel) Ferenc József (1805–1875) orvos és irodalomtörténész. Az 1828/1829-es tanévben lett orvosdoktorrá avatva Pesten. 1830-ban a Magyar Tudomány Akadémia tagjává választották, a következő évben annak jegyzője lett. 1831–1836 között az Orvosi Tárat, 1834–1835-ben a Tudományos Tárat, 1837–1843 között barátjával, Bajza Józseffel és Vörösmarty Mihállyal az Athenaeumot szerkesztette. A szabadságharc után irodalomtörténettel foglalkozott. SOTE Lt. 1/f 1. 143. p. 544. szs., GORTVAY, 1953. 182., FÜSTI MOLNÁR, 1983. 112–118.

<sup>37</sup> Schöpf Mérei Ágoston (1804–1858) Bécsben, Prágában, Paduában és Paviában tanult. Paviában doktorált 1832-ben. 1834–1838 között az általa alapított pesti Orthopédiai Intézet, majd 1839-től a pesti gyermekkórház igazgatója volt. 1849-ben Törökországba, majd Párizsba, onnan pedig Angliába ment. Manchesterben 1856-ban gyerekkórházat alapított. HÖGYES, 1896. 206–208., GORTVAY, 1953. 197–198.

<sup>38</sup> Schöpf-Mérei 1843-ban önkényesen beszüntette orvostörténeti témájú magánóráit, és 1847-ben hivatalosan is kérte, hogy inkább gyermekgyógyászatból tarthasson magánórákat rendkívüli tanárként. GYÖRY, 1936. 389. és 404–405., 439–440., 445–446.

<sup>39</sup> Arányi Lajos (1812–1887, eredetileg Lóstainer) eredetileg bölcsészetet és jogot tanult, majd az 1831-es kolerajárvány során, a pesti kórházban végzett szolgálata után kezdte el az orvosdoktori tanfolyamot, ahol 1837-ben avatták doktorrá. 1837–1839 között Bene Ferenc segéde. Az 1843/1844-es tanévtől a kórbonctan magántanára, 1861-től annak rendes tanára. Az 1873/1874-es tanévben nyugdíjazták. A narkózis, ödéma, szívelégtelenség és fulladásos halál tartozott főbb kutatási témái közé. Műemlékvédelemmel is foglalkozott. SOTE Lt. 1/f 1. kötet 258. p. 902. szs., HÖGYES, 1896. 182–185., GORTVAY, 1953. 214.

Nedelkó Döme (1811–1882) Arányihoz hasonlóan kezdetben jogi, majd orvosi tanulmányokat folytatott, utóbbiból 1839 decemberében doktorált. Ezután Bécsben tanult fogászatot, ott szerzett 1842-ben fogorvosi oklevelet. SOTE Lt. 1/f 1. kötet 308. p. 1028. szs., HÖGYES, 1896. 208., GORTVAY, 1953. 201.

<sup>40</sup> Mindketten már 1843 decemberében megkapták az engedélyt órák tartására, de csak a következő évben kezdték meg ténylegesen tevékenységüket. Arányi 1845. évi hirdetése szerint egy kurzus harminc órából állt, ahol "*legalább 25 hulla szolgálанд a kórbonctani gyűjteménytár növekedett készítményein kívül vizsgálódási tárgyul*". A tananyag alapját az általános- és különös kórbonctan és a Hempel-féle bonctan (azon belül is a zsigertan) képezte. Az órák Arányi lakásán voltak, a tandíj tizenöt forint volt, ebből fedezte az anyagot és a segédeket. *Orvosi Tár*, 1845. március 9., Harmadik folyamat, Hetedik kötet, 11. szám, 176., GYÖRY, 1936. 435–439. és BOLÁNYI — PALATKÁS, 1961. 429.

<sup>41</sup> Halász az Orvosi Tár hasábjain is reklámozta magát. A hirdetés szerint a kórbonctanhoz tartozó módszer üdvös hatással van a gyakorlati orvostanra. Óráit bárki látogathatta. Az anyag alapját a kórházakban és a magánpraxis során felbukkanó mellbetegségek képezték. Az órák hétköznap délután öttől hatig, vasárnap pedig reggel nyolctól tízig tartott – kívánság esetén máskor is. A hirdetés után a szerkesztők is elégedetten javasolták a lap olvasóinak a kurzus felkeresését. A szöveg megjelenésekor már száz orvos és medikus végezte el eme két egyszerű, ám annál hasznosabb technika ismertetését célzó tanfolyamot. *Orvosi Tár*, 1844. május 19., Harmadik folyamat, Ötödik kötet, 21. szám, 335–336.

<sup>42</sup> Stockinger Tamás (1811–1883) 1837-ben tette le az orvosdoktori szigorlatot, majd 1838 áprilisában szerzett oklevelet Pesten. 1836-tól Stáhly Ignác asszisztense volt. 1847-től a sebészeti mütétan, 1851-től a sebészet rendkívüli, 1857-től nyilvános rendes tanára. Az 1870/1871-es tanévben rektor. SOTE Lt. 1/f 1. kötet 274. p. 938. szs. *Orvosi Tár*, 1845. július 13., Harmadik folyamat, Nyolcadik kötet, 3. szám, 48.

Jakobovics az 1847/1848. tanévben még nem hirdette meg magánóráit, viszont 1847-ben egy előadásában érintőlegesen az ipari forradalom okozta betegségekről is beszélt.<sup>43</sup>

Az 1844. évi II. törvénycikk a latin helyébe a magyart tette meg államnyelvnek. Ez alapján az 1844/1845-ös tanévtől a közoktatásban is a magyar nyelvet kellett használni. Ez több nehézséget és konfliktust okozott a kar életében. Egyrészt nem minden tanár tudott magyarul, másrészt a hallgatók egy része szintén nem beszélt a nyelvet – nem beszélve arról, hogy a magyar orvosi szaknyelv még csak születőben volt.<sup>44</sup> A sebészet oktatását lényegében nem érintette a törvény, hiszen ott már évtizedek óta nem latinul, hanem magyarul vagy németül folyt az oktatás.

Az orvosi kar felállításának jubileumára készült kötet tanúsága szerint 1830-ban az egyetemhez tartoztak az alábbi intézetek: a természettudományi múzeum, a botanikus kert, a kémiai laboratórium, az anatómiai-fiziológiai múzeum, az anatómiai színház az állatorvosi intézet és a klinikák. Az anatómiai színház a kar épületében, összesen öt helységben foglalt helyet (*tria occupat cubilia, culinas duas*). A gyakorlati orvosi klinikát (*Clinicum medico-practicum*) két nagyszobában, tizenhárom ágy mellett folytathatták az orvostanhallgatók. A sebészek számára rendelt orvosi klinika (*clanicum medicum pro Chirurgis*) egy szobában foglalt helyet nyolc ágygal. A gyakorlati sebészeti klinika (*Clinicum chirurgicum practicum*) három szoba volt kilenc ágygal és „a legszükségesebb felszereléssel”. A szülészeti klinika (*Clinicum obstetricum*) három szobát és tizenöt ágyat jelentett, míg a szemészeti (*Clinicum oculisticum*) két szobát kilenc ágygal.<sup>45</sup> Áttekinthetőbb összefoglalásban:

Név	Szobák száma	Ágyak száma
gyakorlati orvosi klinika ( <i>Clinicum medico-practicum</i> )	2	13
sebészek számára rendelt orvosi klinika ( <i>Clinicum medicum pro Chirurgis</i> )	1	8
gyakorlati sebészeti klinika ( <i>Clinicum chirurgicum practicum</i> )	3	9
szülészeti klinika ( <i>Clinicum obstetricum</i> )	3	15
szemészeti klinika ( <i>Clinicum oculisticum</i> )	2	9

<sup>43</sup> 1847. szeptember 3-án kapta meg az engedélyt, órájának hivatalos címe a „bőr, nemzörések, bujasenyv és a kézművesek kórai”. Egy 1847 decemberében tartott óráján beszélt arról, hogy az ipari foglalkozások milyen betegségeket okozhatnak majd az emberi szervezetnek. GYÖRY, 1936. 443–444. és BOLÁNYI — PALATKÁS, 1961. 430.

<sup>44</sup> GYÖRY, 1936. 413–415.

<sup>45</sup> LINZBAUER, FRANCISCUS-XAVERIO: *Codex Sanitario-Medicinalis Hungariae Tomus III. Sectio III.* (In serie operis volumen quintum). Budae, 1860 (a továbbiakban LINZBAUER) 2444. (409. p.) és GORTVAY, 1953. 84.

Összesen:	11	54
-----------	----	----

Az egyetemen tehát 1830-ban összesen tizenegy szobát és ötvennégy ágyat tudott az orvosi kar a gyakorlati képzéshez biztosítani a hallgatók számára. Ez roppant kevésnek számított, elég, ha megnézzük ennek az évnek a másodéves sebészeit.<sup>46</sup> Az 1829/1830-as évben harminchat német és harmincöt magyar iratkozott be a második évfolyamra. A németek közül meghalt egy, a magyarok közül három elhagyta a kurzust, egy meghalt, egy pedig betegsége miatt nem tette le vizsgáit. Tehát, ha csak a tanulmányaikat elvégző másodéveseket vesszük figyelembe, akkor elmondhatjuk, hogy ebben az évben hetvenöt hallgatónak kellett elvégeznie a többhónapos gyakorlatot és „osztózni” a három szobán és tizenhét betegágyon.

A képzést segítő intézetek fejlődését leginkább a pénzsűke gátolta. A legtöbb problémát az egyetemi kórház jelentette az orvosi kar számára. Már 1825 előtt is megpróbálták megszerezni, megvenni Pest városától a Rókus Kórházat, ám a város tanácsa hajthatatlan maradt. 1833-ban azonban Lenhossék Mihály, látva az egyetemi betegágy melletti tanítás borzasztó állapotait, megpróbált kiegyezni Pest városával a Rókus Kórház kérdésében.<sup>47</sup> Annyit kért volna, hogy a polgári kórházat toldják meg egy százágys épülettömbbel, ahova átköltözhetne az orvosi kar klinikája. A város kórház fölötti tulajdonjogát nem akarta megsérteni. Pest 1833. december 22-i tanácsülésének eredményeképpen azonban az ügyben semmi változás nem történt.<sup>48</sup> 1841-ben újból előkerült az egyetemi klinika és az orvosi kar épületeinek kérdése. Az 1838. évi árvíz által okozott károkat és azok lehetséges jóvátételi módjait Stáhly Ignác foglalta össze. A teljesen tönkrement botanikus kertet mindenképpen el kellett költöztetni, míg a klinikai oktatás legegyszerűbb megoldását továbbra is a kar Rókus Kórházba történő beköltözésében látta. Ezt Pest város megakadályozta. Felmerült az is, hogy a botanikus kert helyére húzzanak egy új, egyetemi kórházat, azonban be kellett látni, hogy itt nem lenne sokkal több betegágy hely, mint amennyi jelenleg van az orvosi kar klinikáin. A végleges tervek 1848 januárjában készültek el, de érvénybe már nem léphettek a forradalom miatt.<sup>49</sup> A modern klinikai oktatást biztosító épületek így csak a század második felében épülhettek fel.

<sup>46</sup> Mivel az ünnepség 1830. április 30-án volt, ezért az 1829/1830-as tanév adatait vesszük alapul a hallgatók létszámánál.

<sup>47</sup> 1835-ben a Rókus Kórház az ország egyik legfejlettebb ilyen jellegű intézményének számított. Az 1830-as években Magyarországon száz fölötti ágygal rendelkezett a Rókus Kórház, Budán pedig a János Kórház, az Irgalmasok és az Erzsébet-apácák Kórháza. Fényes Elek statisztikája szerint az 1830-as évektől 1848-ig a kórházak száma 56-ról 72-re, a kórházi ágyak száma pedig 595-ről 2905-re emelkedett. FÜSTI MOLNÁR, 1983. 53. és KAPRONCZAY KÁROLY: *Az ápolás-, ápolóképzés és kórházügy története Magyarországon*. Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár, Budapest 2005. (a továbbiakban KAPRONCZAY, 2005.) 38–39.

<sup>48</sup> GYÖRY, 1936. 403–404.

<sup>49</sup> Töltényi Szaniszló egy 1845-ös tanulmányában (Közlemények Töltényi Szaniszló cs. kir. tanácsnok s bécsi egyetemi tanár utazási naplójából. A gyógygyakorlati oktatási rendszerről (Vége). In: *Orvosi Tár*. 1845.

Felmerült egy, kifejezetten az egyre gyakorlatiasabbá váló sebészet oktatásának érdekében egy, a bécsi mintájára felállítandó műtőintézet. Be kellett azonban látni, hogy amíg az orvosi kari klinikai oktatás kérdése nem tisztázódik, ez a kezdeményezés sem realizálódhat. Ezért átmeneti megoldásként 1843-ban egy ösztöndíjat alapított a kar, amelynek segítségével két tehetséges orvosdoktor két évig tanulhatott a Bécsi Műtőintézetben. Az ösztöndíjasoknak kötelezni kellett magukat, hogy a két év leteltével visszatérnek Magyarországra. Ugyanekkor az állatorvoslás iránt érdeklődő orvosdoktoroknak is létrehozta egy bécsi ösztöndíjat, a sebészihez hasonló feltételekkel.<sup>50</sup>

Az Állatorvosi Intézet (*Institutum Veterinarium*) szintén nehéz körülmények között működött. 1826-ban a Rókus-kápolna melletti épületből a Dohány utca és a Síp utca sarkán lévő házba költözött. Az 1830-as jubileumra készült ünnepi leírás szerint az intézet tágas házban foglalt helyet, kerttel, kovácsműhellyel és negyven ló tartására alkalmas legelővel. Az intézet sajátossága volt, hogy a vezető mellett nem egy, hanem két asszisztens állt.<sup>51</sup> 1840-ben továbbköltöztették a Stáció utca 599. alá.<sup>52</sup>

Az egyetemen kívüli művelődést segítették elő a korban megjelenő első magyar nyelvű orvostudományi folyóiratok. Ilyen volt az Orvosi Tár kell megemlíteni, amelyet 1831-ben indított útjára Bugát Pál és Schedel (Toldy) Ferenc és kisebb megszakítással (1831-1833, 1838-1849) 1848-ig jelent meg.<sup>53</sup> A lap az 1840-es években rendre közölte egy-egy évfolyam végén előfizetőinek névsorát, akik között szép számmal akadtak sebész-mesterek, sebörvosok

---

szeptember 28., Harmadik folyamat, Nyolcadik kötet, 14. szám, 216-217.) „*léleknélküli testnek*” nevezi a Rókus Kórházat, éppen azért, mert jó adottságai ellenére semmilyen formában nem használják tanításra. „...*Közvetlen nem, mert abban nincsenek gyakorlati tanszékek; közvetve sem, mert az egyetemi kórodák az intézet betegeit nem használhatják tanítás tárgyai gyanánt. Egyesítve vagy legalább összeköttetésbe hozatva a kórodákkal, mily nagy hasznúvá válhatnak? Szinte megfoghatatlan előttem, hogy az országos főorvos legjobb akarata és törekedése mellett miként ne jöhetne az létre? Ha az egyesítés által jogokat kell fölládozni, a magyar közönségben elég patriotizmus van, hogy a közjó kedvéért azokról lemondjon. A magyarban... sokkal több becsvágy van, mintsem hogy nemzeti intézeteinek dicsőségét ne szeretné; miként lehetséges, hogy a magyarhoni legdúsabb, legtekintélyesebb, legmiveltebb fővárosának közönsége, ennek ellenszegülne. És ha azon dicsőségért, melly a nemzeti intézetek virágzása által a közönségre hárul, nem lehetne áldozatokat tenni, megérdemelné azokat a polgári társaság haszna. Avvagy talán a Pesti Egyetem a chinaiak vagy tibetiek számára növeli az orvosokat; nem Magyarhon polgárai-e azok a legfőbb tisztviselőségtől kezdve az utolsó napszámosig, kiknek az orvosokra szükségök van?*” GYÖRY, 1936. 450-454.

<sup>50</sup> GYÖRY, 1936. 454-455.

<sup>51</sup> A leírásban a Pfeifer Gasse szerepel, ami a mai Síp utcának felel meg. BOLÁNYI — PALATKÁS, 1961. 427. és LINZBAUER, 1860. Tomus III. Sectio III. 2444. (409. p.)

<sup>52</sup> BOLÁNYI — PALATKÁS, 1961. 428.

<sup>53</sup> 1823-ban az orvosi kar is megpróbált kiadni orvosi folyóiratot, de a latin nyelvű *Acta Hungariae Medicorum* című lapot érdeklődés hiányában nem sikerült megjelentetni. Bugáték 1830-ban készítettek egy felhívást Hazánk Orvosaihoz! címmel, amelyben bejelentették a folyóirat létrehozásának tervét. Az Orvosi Tár kiadását 1833-ban pénzszüke miatt kellett szüneteltetni, és 1838-ban, az Orvosegyesület megalakulásakor lehetett újra kiadni. Stáhly Ignác, mint protomedicus 1839-ben azzal népszerűsítette a szaklapot, hogy az ország valamennyi megyei főorvosának előfizette azt. Az utolsó szám 1848 decemberében jelent meg. GORTVAY, 1953. 85-89.

is.<sup>54</sup> Rövidebb életű volt Schöpf-Mérei Ágoston Orvossebészi Évkönyvek című szakfolyóirata, amely 1845-ben indult útjára, de 1846-ban már meg is szűnt.<sup>55</sup>

Az egyetem mellett egyre több magánkezdeményezés kívánta a reformkorban a gyógyítás ügyét gyakorlatiasabbá tenni. Ennek hatására több kiváló, tehetséges orvos alapított különböző intézeteket. Mindenekelőtt Schöpf-Mérei Ágoston nevét kell megemlíteni, akinek sikerült több intézményt is létrehoznia a reformkorban. 1836-ban engedélyezték neki az Pesti Orthopédia Privát Intézet felállítását, amelyet sajnálatos módon elpusztított az 1838-as árvíz.<sup>56</sup> Schöpf-Mérei ezután kevesebb vagyonnal, ám töretlen lelkesedéssel egy újabb intézet felállításához kért engedélyt, amire 1839-ben meg is kapta az engedélyt. Ekkor született meg az első magyar gyerekkórház Pesti Kisdedek Kórháza néven, tizenkét betegágygal az Ötpacsirta utca 6. szám alatt.<sup>57</sup> Az intézményt 1845-ben Schöpf-Mérei a sorsolásokból összegyűlt pénzből átköltöztette saját házába, a Szentkirályi utca 4. szám alá. A kórház ekkor kapta a Pesti Szegény Gyermekkórház nevet.<sup>58</sup>

Nyugat-európai mintára Magyarországon is felmerült egy elmeegógyintézet megalakításának a terve, először 1831-ben, Krasznopolszky Vencel révén.<sup>59</sup> Az Orvosi Tár 1841-ben számolt be a Rákosmezőn épülőfélben lévő „*Örjintézet*” építéséről. A tudósítás írásakor az intézet még nem volt kész, azonban arra már alkalmas volt, hogy tíz „*örj*”-öt, azaz elmebeteget fogadjon. Az intézetet annak főorvosa, Pólya József vezette – annak 1843-as

---

<sup>54</sup> Sőt, némelyik szorgalmasabb sebézmester még tanulmányokat is írt a folyóiratba, különösen az 1840-es évektől kezdve. Így például 1839-ben Jacobei János bajai sebész Víziizony (hydrophobia) gyógyítása Bács megyében címmel írt tanulmányt (*Orvosi Tár*, Új folyamat, második félv. 15. sz. 1839. április 14. 235–240.). Klein György, Baranya vármegye rendes sebésze a Koponyaüregi vérömlenyről (extravasatum), Kósa Mózes seborvos pedig Az eczetsavas szunyal (morphium aceticum) külsőkép alkalmazása (*Orvosi Tár*, Ötödik félv., 12. sz., 1840. szeptember 20. 181–185.), Gere János Liptó vármegye rendes seborvosa, a magurkai aranybányászok sebésze Vízzszenvi morzsa (*Orvosi Tár*, Ötödik félv., 13. sz., 1840. szeptember 27. 193–197.), Dr. Aschner József Fehérv.-i r. seborvos A tenélet (vita vegetativa) elősegélése hasznáról gümőkórban (tuberculosis) (*Orvosi Tár*, Ötödik félv., 19. sz., 1840. november 8. 296–399.) címmel publikált.

<sup>55</sup> GYÖRY, 1936. 396. és GORTVAY, 1953. 89–90.

<sup>56</sup> 1836. február 17-én állította ki az uralkodó az intézet létrehozását engedélyező iratot. Az 1838-as árvíz az egyetem épületeiben is kárt tett, így az egyetemi templomban, a könyvtárban és a kar Hatvani utcai épületében. GYÖRY, 1836. 405., GORTVAY, 1953. 198. és BOLÁNYI — PALATKÁS, 1961. 428.

<sup>57</sup> 1839. augusztus 16. A kórház 1845-ben átköltözött az Ősz utcába. GYÖRY, 1936. 405. és BOLÁNYI — PALATKÁS, 1961. 428–429.

<sup>58</sup> GORTVAY, 1953. 198.

<sup>59</sup> A Habsburg Birodalom többi részén ekkor már évtizedek óta működött ilyen intézmény, Bécsben még II. József alapította a Narrenturmot, Prágában pedig 1790-ben építették fel a közkórház mellett az ún. Tollhaust. Magyarországon már az 1790–1791. évi országgyűlésen szóba került egy „*közörülde*” felállításának a terve, azonban ez nem valósult meg. A reformkorban újra előkerült ez a gondolat, a valóban megvalósult intézmények azonban többnyire nem önálló létesítmények voltak, hanem egy kórház egy osztályát képezték, mint például Erdélyben, a Karolina Kórház 35 ágyas elmeosztálya vagy a budai irgalmasrendiek négy külön szobáckája. GORTVAY, 1953. 132–133. A Krasznopolszky-féle tervet ld. LINZBAUER, 1860. Tomus III. Sectio III. 2568. (876–879. p.)

bezárásáig.<sup>60</sup> Az épület leírásakor előnyösnek tekintik, hogy szabadon áll, nincsenek szomszédai.<sup>61</sup> Az ország egészségügyi viszonyai felett felelősséget érző orvosok szerettek volna egy elmeegógyintézetet létrehozni, amely az orvosi karhoz tartozott volna. A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók 1846. évi kassai vándorgyűlésén a résztvevők felkérték Abaúj és Sáros vármegyét, hogy indítsanak mozgalmat a Pesten felállítandó „*Nemzeti Kór, Örv- és Lelenház*” felépítésére.<sup>62</sup> Ez azonban nem valósult meg. A váci tébolyda terve már az 1840-es években felmerült, de nem az egyetem részeként, hanem csak magánkezdeményezésként, Schwartz Ferenc intézeteként épült fel 1850-ben.<sup>63</sup>

A külföldön tanult, és ott modern tudásanyagot magukba szívó orvosok igyekeztek különböző módszerekkel az itthoni közönséget is megismertetni az új vívmányokkal. Ennek egyik módszere volt ezen technikák vagy esetleg még csak kísérletek leírása a reformkori Magyarország tulajdonképpen egyetlen orvosi szaklapjában, az Orvosi Tárban.<sup>64</sup> A sebészetet is érintő kérdések közül érdekességként jegyeznék meg, hogy az 1838. szeptember 30-i számban beszámoltak egy akkor még csak kuriózumszámba menő esetről. Londonban egy Parker nevű seborvos „villanyozással (*electricitas*)” életre keltett egy lányt. A technikát akár a mai defibrilláció őséneke is tekinthetjük.<sup>65</sup> Az ismeretek megosztásának másik módja volt, amikor az új technikát hazatérve meg is próbálták honosítani – lásd Halász Géza hallgatózásról és kopogtatásról szóló magánleckéit, amelyről az Orvosi Tár 1844. évi száma tanúskodik.<sup>66</sup>

A sebészképzés formájának helyességét, sőt, annak létjogosultságát egyre többen kérdőjelezték meg a korszakban. Ennek oka részben a húszas években elkezdődött, majd a harmincas években tetőző tömegképzés és annak káros mellékhatásai voltak, mint például a „kereslet-kínálat” egyensúlyának felbomlása az egészségügyi piacon. Azaz több

---

<sup>60</sup> Pólya József (1802–1873) az 1829/1830-as tanévben doktorált a Pesti Egyetemen, 1831-ben a pesti kolerakórház igazgató-főorvosa, 1832-től a Rókus Kórház orvosa volt. 1848-ban az országos koleraválasztmány elnöke volt, 1849 után teológiát tanított. Magyarország első elmeorvosa. A járványokon és „szellemkórokon” kívül írt a herpeszről és az emberi bélférgekről is. SOTE Lt. 1/f 1. 152. p. 578. ssz. GORTVAY, 1953. 133. és 183.

<sup>61</sup> *Orvosi Tár*, Új folyamata, Hatodik félév, 25. szám (1841. június 20.) 399–400.

<sup>62</sup> GORTVAY, 1953. 84.

<sup>63</sup> Az intézet 1852-ben Budára költözött. GYÖRY, 1936. 445.

<sup>64</sup> Egészen pontosan az egyetlen olyan magyar nyelvű tudományos lap volt az Orvosi Tár, ahol kizárólag orvoslással kapcsolatos anyagok jelentek meg. Emellett egyéb, nem gyógyítással foglalkozó lapokban is jelentek meg orvosi témájú cikkek, mint például a Tudományos Gyűjteményben.

<sup>65</sup> *Orvosi Tár*, Új folyamata, első félév, 1838. szeptember 30., 250.

<sup>66</sup> Érdekes módon az előző évben Eckstein Frigyes kérését, ti. hogy engedélyezzék neki magánórák tartását a kopogtatásból és hallgatózásból, megtagadták, arra hivatkozva, hogy azt a szintén Bécsben tanult és itteni klinikán dolgozó Flór Ferenc is ismeri. Az orvosi kar klinikáján egyébként Sauer Ignác (1801–1863), aki 1843-tól gyakorlati belgyógyászati tanára volt, vezette be ezt a két módszert. GYÖRY, 1936. 447–448. GORTVAY, 1953. 183. és *Orvosi Tár*, 1844. május 19., Harmadik folyamata, Ötödik kötet, 21. szám, 335–336.

sebészmestert képeztek, mint amennyire az országban akkoriban szükség lett volna.<sup>67</sup> Másrészt a képzés folyamán elsajátított ismeretek ebben az időben nem számítottak már sem korszerűnek, sem kielégítőnek. Megmaradt ugyanakkor a reformkorban még az orvostudomány magasabb képzésben részesülő, magukat elitnek tekintő és az ezzel járó jogokat kizárólag maguknak fenntartó orvosok, valamint az alacsonyabb címet szerző, ám az országban tömegesen jelen lévő, és így az orvosok előtt sokszor munkát is elhalászó sebészmesterek között. A két réteg közti feszültségnek tehát több forrása is volt. Ennek egyik lecsapódását észrevételek, majd vita formájában az Orvosi Tár hasábjain is olvashatjuk. 1840 áprilisában Flór Ferenc írt egy cikket az orvos-sebészképzés elavultságáról és próbált megoldást adni a kényes kérdésre. Flórt, mint orvossebészdoktort és kórházi orvost elsősorban az vezette, hogy a sebészet gyakorlati oldalát az orvodoktorok, pontosabban már a medikusok között is népszerűsítse. Flór fellép az évszázadok óta élő negatív előítéletekkel szemben és hangsúlyozza, hogy a „*csaknem illetlen kézi munka sorába alacsonyított*” sebészet, mint „véres szakma” művelése, a boncolás és a műtétekkel járó kényelmetlenségek nem degradálják az ilyesmit gyakorlókat. Tehát a sebészet nem „tisztátalan” szakma. Viszont továbbra is kiáll amellett, hogy az orvosi praxist a külső és belső betegségek szerint osszák fel, és az egyikkel foglalkozók ne kontárkodjanak bele a másik munkájába. Ezzel kimondottan arra célzott, hogy sok sebészmester külső és belső betegségeket is kezelt, elvéve ezzel a minimális munkalehetőséget is bizonyos helyeken az orvosoktól. Flór megoldási javaslatában tehát lényegében azt sugallja, hogy ne a (sebész)mesteri és (orvos)doktori cím különböztesse meg a gyógyítókat, hanem a működési körük.<sup>68</sup> Nem mondja ki, de az olvasó utólag azt a következtetést vonhatja le, hogy Flór szeme előtt egy olyan képzési rendszer lebeghetett, ami a 19. század végére Magyarországon is megvalósult, azaz orvodoktori és sebészdoktori.

---

<sup>67</sup> Az igazsághoz hozzátartozik, hogy a hallgatók egy része külföldi származású volt, másrészt a hiánytúlkínálat jelenség azért is jöhetett létre, mert az elhelyezkedés területileg erősen megoszlott. Pesten, mint az ország gyorsan fejlődő szívében értelemszerűen túlkínálat volt, míg egyes kedvezőtlen természeti- és gazdasági adottságokkal rendelkező megyék járásaiban éppen ellenkezőleg.

<sup>68</sup> Flór szerint „Tudományunk jelen állásánál fogva tehát nincs helye többé azon gondolatnak, mintha orvosilag művelt ügyfeleinknek nem válnék díszére a sebészetet tellyes kiterjedésben gyakorlani, miért is kinek kinek szent kötelessége azt, ha iránta vonzalmat, benső hivatást és tehetséget érez magában, egész erejével sajátjává tenni, terjeszteni, és folytonos buzgó szorgalma által tökéletesbíteni. – De nincs is okunk panaszkodni, mert midőn nagyobb számú seborvosaink csaknem kizárólag belorvosi gyakorlattal foglalkozni törekszenek, több orvosilag is alaposan kiművelt ügyfeleink a sebészet tanulásának szívvel és lélekkel neki feködven, szerencsésül számítják, ha haszonra fordíthatva minden ebbeli alkalmat, maguknak végre némi sebészi ügyességet és járatosságot szerezhhetnek.” Az orvossebészeti gyakorlat felosztásáról, különös tekintettel a sebészetre, s nevezetesen a huygkőmorzsolásra (Lithoritio), külső-belső gyógymódok szétválasztása. In: Orvosi Tár, 1840. április 19., Új folyamat, Negyedik félév, 16. szám, 240–244.

1845. július 1-én *Töltényi Szaniszló* bécsi egyetemi tanár *A gyógykontárság korlátozási rendszere* címmel a sebész-, pontosabban: sebészmesteri képzés teljes eltörlése mellett száll síkra.<sup>69</sup> Az ilyen végzettségű gyógyítókat egyszerűen sarlatánnak és kuruzslónak nevezi — habár később írja, hogy nem a személyekkel, hanem az intézménnyel van baja —, akik ahelyett, hogy földműveléssel foglalkoznának, ezt a foglalkozást választják (és tegyük hozzá: elvonják az orvosoktól a pácienseket). Még azt is nehezményezi, hogy Bajorországból tömegesen jönnek Pestre sebészetet tanulni, mivel ott a sebészmesteri képzést már korábban eltörölték.<sup>70</sup> Töltényi szerint a sebészet eltörlése mindenképpen szükséges a „*rendezett gyógygyakorlat*”-hoz. Flórhoz hasonlóan elsősorban azt kifogásolja, hogy a sebészek rövid képzési ideje alatt mind a belső, mind a külső betegségek gyógyítását megtanulják, és — habár törvény tiltja őket a belső betegségek kezelésétől<sup>71</sup> — a diploma mégis felhatalmazza őket azok kezelésére. Ezzel szemben az orvosdoktorok kizárólag csak az ilyen típusú kórokkal foglalkozhatnak. Azaz Flórhoz hasonlóan panaszkodik, hogy a kevesebb képzésben részesülő sebészmesterek elveszik az orvosdoktorok kenyerét.<sup>72</sup> Karakteres képét adja a vidéki seborvosoknak, akik kevés tudással, ám annál nagyobb önbizalommal viselik magukat és azáltal, hogy a belső nyavalyák gyógyítására is felhatalmazást kaptak, az orvosdoktori címmel járó jogokat kérik maguknak. Máskor pedig szidják az orvosdoktorokat és ezzel az egész szakmának nagy kárt okoznak. Mindennek következtében sok helyen felcserélődnek a szerepek és az orvosoknak kell a sebészmesterek szolgálatába állniuk, ha valamiből meg is akarnak élni és nem költöznek más településre. Ennek Töltényi szerint az alábbi következményei vannak: 1. Az orvosdoktorok tekintélye csökken, 2. Sok sebész kerül „fél tudósként” a polgárok sorába, 3. Elvész a törvénytisztelet, és végül 4. Az orvosdoktorok megélhetési körülményei sokkal rosszabbak lesznek, mint a sebészeké, hiszen a hivatalos

---

<sup>69</sup> A gyógykontárság korlátozási rendszere. Közlemények Töltényi Szaniszló cs. kir. tanácsos s bécsi egyetemi tanár utazási naplójából. V-dik közlés. In: *Orvosi Tár*, 1845. július 1., Harmadik folyamat, Nyolcadik kötet, 1–6.

<sup>70</sup> Nem palástolja ellenszenvét: „*Ha ezen pályát sem itt, sem másutt sehol föl nem találhatók, más hasznos kereseti ágra adnák magokat. Utoljára lassanként még arról is kell gondoskodni, hogy a földműveléstől olly töménytelen kéz el ne vonattassék. Az által kétség kívül elébb elnyomatnók a rabszolgakereskedés és rabszolga-emancipatio, mint eredménytelen törvények által.*” Uo. 2.

<sup>71</sup> Az 1770-es Generale Normativumra céloz, amely szerint sebészek csak az orvos utasításait követve kezelhetik a belső betegségeket.

<sup>72</sup> „...*Míg a seborvosnak a vényezés tanítatik, addig véleményem szerint joga is van vényeket írni. S ha ezen joga van, vagy ha nincs, de azt usurpálja, a gyakorlatban az orvostudorok nagyobb száma a seborvosok ellenében mindég károsodik. Mert a seborvos inkább a nép embere, mint az orvostudor s így iránta több bizodalommal viseltetnek. Ő nem igényel olly nagy tiszteletet s látogatásaiért nem követel annyi pénzt, minélfogva a néposztály között kedvesebbnek kell lennie mint az orvostudornak...*” Tehát a sebészek általában olyan társadalmi közegekből kerülnek ki, ahonnan könnyebben kapcsolatot teremtenek páciensükkel, ellentétben az orvosokkal, akiknek címe magasabb társadalmi megbecsüléssel és presztízzsel jár – és éppen ezért nehezebben találhatnak maguknak több „ügyfelet”. Uo. 3.



állások nagy része eleve sebészi, míg a magánpraxisban a szegényebb emberek ellátását (azaz a tömeges gyógyítást) szintén ők végzik.<sup>73</sup>

Töltényi az alábbi megoldási javaslattal áll elő: az orvosnövendékek ne csak gyakorlati gyógyászatot, hanem gyakorlati sebészetet is tanuljanak és abból is vizsgázzanak le. Példaként a német tartományokat és a Josephinumot említi.<sup>74</sup> Töltényi szerint a Josephinum képzési rendszerét kellene itthon is meghonosítani, több gyakorlattal és a gyógyítás szempontjából semmit sem jelentő természetismeretet (*Naturalis historia*) a bölcséleti tanulmányok közé tenni, mint ahogy az Európa többi részén is szokás. Töltényi szerint ennek következtében a medikusok kevesebb idő- és pénzráfordítással kaphatnának orvosi- és sebészdoktori címet. Miután mindenki egyszerre lenne orvos- és sebészdoktor, a meghirdetett állásokat is mindenképpen doktorok (*tudorok*) kapnák meg. Töltényi szerint így minden doktornak lenne hivatala, tehát, megoldódnának a megélhetési problémák, vetélytárs híján. A gazdag és szegény páciensek kizárólag művelt orvosokkal tudnák magukat kezelteni. A „kuruzslás” ugyanakkor visszaszorulna. Az állam pedig a külön sebézmestereknek létrehozott tanszékek eltörlésével, valamint a katonaságnál szolgáló gyógyítók (akik nagyrészt sebészek voltak) számának csökkentésével jelentős összegeket takaríthatna meg. No de mi történne a sebézmesterekkel? Töltényi itt elég ellentmondásosan fogalmaz. Fentebb már említette, hogy a sarlatánság háttérbe szorulna, a sebézmesterek jövőjével kapcsolatban pedig azt javasolja, hogy tartsák meg műhelyeiket és képezzék legényeiket, de csak azon betegségeket gyógyítsák, orvos felügyelete mellett, amelyeket eredetileg a törvény engedélyez nekik, ennek áthágását pedig szigorúan büntetnék.<sup>75</sup> Mi ez, ha nem visszalépés a Generale Normativum szabályrendszeréhez és a céhes keretekhez? A jelenleg hivatalban lévő sebézmestereknek Töltényi meghagyná címét, de azok kihalásával az állás új betöltője kizárólag doktor lehetne. A sebészek adójának (*Geschäft, műkereseti adó*) elvesztéséért cserébe az állam polgárai jólétét (vagyis egészségét) és az orvosok erkölcsiségének — pontosabban reputációjának — javulását kapná, esetleg hozhatna új törvényeket az elveszett adó beszedésére, valamint a sebészekről továbbra is beszédhetné azt. A falusi betegeket is

---

<sup>73</sup> Úgy tűnik, Töltényinek jobban fáj néha a tekintély elvesztése, mint a kezelendő betegek körének kisebb volta az orvosok körében. Uo. 4.

<sup>74</sup> Uo. 4–5.

<sup>75</sup> Uo. 5. Töltényi szerint „A sebészek szinte olly kevésse szükségesek a katonaságnál mint a polgárságnál. Mi a betegek gyógyítását illeti, azt hajtják végre az orvosok, az orvosi segédeknek, mellyek szükségesek, miként megmutatandom, iskolai oktatásra sincs szükségük.” Tehát a jövő gyógyító részét két nagy csoportra osztja, a művelt és jól képzett doktorokéra (elit) és a kisegítő személyzetre (jelenlegi sebézmesterek, mai fogalmakkal élve helyesebb lenne azonban ápolókat mondani).

doktorok gyógyítanak, mert azok nagy száma miatt a falvakba is kerülhetnének orvosok. Némi tiszteletdíjért cserébe pedig akár házhoz is mennének.<sup>76</sup>

Töltényi pamfletjére a sebészek védelmében Szathmáry István,<sup>77</sup> Arad vármegye kórházi seborvosa válaszolt.<sup>78</sup> Először is kifogásolja, hogy a szerző a sebészi pályát kontárságnak, a sebézmestereket pedig „följogosított kontároknak” nevezi. Észreveszi Töltényi gúnyos támadásait és az alábbi érvekkel védekezik azok ellen. Úgy érzi, praktizáló sebészként neki is joga van kifejezni véleményét a sebész-szakma sorsát illetően. Tiltakozik az ellen, hogy egyetemen levizsgázott, ott oklevelet szerző mestereket kontárnak nevezzenek, hiszen Töltényi ezzel nem csak őket, hanem a sebézmestereket tanító egyetemi oktatókat is megalázza.<sup>79</sup> A sebézmesterek kontárságának vádja ellen Szathmáry a következő érveket hozza fel: A hallgatók a képzés során elsajátítják mind a sebészet, mind a belgyógyászat elméletét és gyakorlatát, tanulmányaik végeztével nemcsak ezekből, hanem az orvoslás többi ágából is le kell szigorlatozniuk, ezután kaphatnak csak oklevelet. Ezzel a diplomával praktizálhatnak akár az osztrák örökös tartományokban is, mégpedig nem mint „följogosított kontár”.<sup>80</sup> Megkérdőjelezi Töltényi azon állítását, hogy az orvosi ügy előmenetele csakis a sebészi rend felszámolásával lenne lehetséges. Igazságtalannak tartja, hogy Töltényi azt a réteget bírálja, amelynek „képviselői mind hivatalos állásban, mind azon kívül, az állodalom főleg szegényebb osztályu népének, az orvosi eljárásban, kétségkívül hasznos, és

---

<sup>76</sup> Uo. 6. Némileg ideális elképzelés Töltényitől, hogy a falvak a sebézmesteri képzés megszüntetése után egy csapásra el lennének látva orvosokkal. Nem számol ugyanis azzal, hogy az elmaradottabb vidékek és azok települései nem sok esetben még a sebészeknek sem jelentettek vonzó lehetőséget, nem beszélve arról, hogy ezeken a területeken a megélhetés is sokkal nehezebb volt: betegnek, gyógyítónak egyaránt. Töltényi az Orvosi Tár következő számában tette közzé tanulmánya második részét, amelyben a homeopátia gyakorlóit támadta. A gyógykontárság korlátozási rendszere II. Közlemények Töltényi Szaniszló cs. kir. tanácsos s bécsi egyetemi tanár utazási naplójából. In: *Orvosi Tár*, 1845. július 6., Harmadik folyamat, Nyolcadik kötet, 2. szám, 17–23.

<sup>77</sup> Szathmáry István 1812 körül született Csanád vármegyében, Palotán (a mai Csanádpalotán), Pesten végezte sebészi tanulmányait, mégpedig az 1831/1832–1833/1834-es tanévben az első-, az 1834/1835–1835/1836-osban pedig a második osztályt. Első alkalommal (1831/1832-ben) abbahagyta tanulmányait, utána azonban végig első osztállyal végezte azokat, sőt, az utolsó évben több tantárgyból (*Therapia specialis et praxis medica, Medicina forensis, Obstetricia*) kiváló (*primae classis cum eminentia*) minősítést szerzett. Apjáról nem tudunk semmit, mivel egyetemi évei alatt már csak anyja élt. 1837-ben szerzett sebézmesteri képesítést. Az 1840-es Orvosrendben már Arad város kórházának rendes seborvosaként szerepel, seborvos és szülézmesterként. SOTE 1/d 20. kötet 133–134., 22. kötet, 25. kötet 134–135., 27. kötet 174–175., 29. kötet 183–184., SOTE 1/f 3. kötet 16. p. 1780. szs., *Orvosrend*, 1840. 9.

<sup>78</sup> Észrevételek a sebészi pálya tökéletes eltörléséről. In: *Orvosi Tár*, 1845. augusztus 31., Harmadik folyamat, Nyolcadik kötet, 10. szám 145–155.

<sup>79</sup> „...Legelőször is abban ütközém meg, hogy a nyilvános sebészi pálya a közlemények szerint gyógykontárság közé soroztaték, következésképp a kiképzett s eddig az állodalom gépezetében hivatalos állást betöltött, s eképp ténylegesen működő, s megfelelő sebészek gyakorlata, jogosított kontárságnak nevezteték el? – Ur isten! és csak most hallják seborvos ügyfeleim először, hogy a sebészi pálya, s az abban oklevelet érdemleg nyert seborvos kontár légyen? s hogy még kontárgyakorlatra följogosított seborvosi oklevél is létez s adatik ki a 19-dik században. E hallatlan állításra felelni képes alig vagyok, ugyanezért feleljenek azon általam mélyen tisztelt tanárok, kik engemet seborvossá képeztenek...” Uo. 147–148.

<sup>80</sup> Uo. 148.

*segédkezeikkel félreismerhetetlen jótékony orvosi szolgálatokat tettek.*<sup>81</sup> Elismeri, hogy az orvoscézésnek és az orvosi ügynek reformra lenne szüksége, de Szathmáry más megoldást javasol. 1. Szüntessék meg a különböző orvosi rendek (doktorok, mesterek) közötti tudományos különbséget. 2. A különböző címek (orvosdoktor, sebészdoktor, sebészmaster, polgári seborvos) olyan válaszfalat képeznek viselőik között, amelyek csak mélyítik az ellentétek ezen rétegek között, ahelyett, hogy a közös célra koncentrálnának mindannyian: a betegek gyógyítására. Ezért célszerű lenne az orvoscézés egységesítése. Ugyanakkor a sebész pálya hirtelen eltörlését nem tartja célszerűnek, legfeljebb a kétéves polgári seborvosi tanfolyam megszüntetését, míg a mesterkézés ideiglenesen fenntartaná.<sup>82</sup> Töltényi egyes vádjaira a következő választ adja: Az orvosi tekintély valóban hanyatlak, de annak nem a sebész az oka, hanem az orvosok egymás közti viszálykodása és a páciensek iránt tanúsított felületes viselkedése. Az orvosi konzíliumok többnyire a betegség megbeszélése helyett személyeskedésbe csapnak át. Szintén rontják az orvosok megbecsültségét a homeopáták, akik *kizárólag* orvosdoktorok közül kerülnek ki, és nyilvános vitákon, tehát nagyközönség előtt hangoztatják a hagyományos gyógymódok haszontalanságát.<sup>83</sup> Tagadja továbbá, hogy a sebészek elvonnék az orvosoktól a potenciális ügyfeleket, egyszerűen arról van szó, hogy a betegek jobban megbízhatnak a sebészekben, és ha hívják őket valahova, akkor menniük kell, hiszen ez a kötelességük.<sup>84</sup> Nem igaz az sem, hogy a sebészek az állások betöltésében is akadályoznák a doktorokat, hiszen az utóbbiak magasabb szintű képzettsége van, így a pályázatok elbírálásánál eleve ők indulnak előnnyel. Szathmáry szerint az orvosdoktor ugyanúgy a „*nép embere*”, mint a sebész, ugyanazon kellene fáradozniuk. Észreveszi, hogy Töltényi sokszor inkább az elismerést — presztízst, állást és az azzal járó juttatásokat — követeli cikkében az orvosdoktorok számára, és figyelmen kívül hagyja az orvosi rend legfontosabb feladatát: a betegek gyógyítását.<sup>85</sup> Tiltakozik Töltényi azon állításával szemben is, amely szerint a seborvosok sokszor azzal ássák alá a doktorok tekintélyét, hogy magukat több mindenhez értő szakemberként tüntetik fel az utóbbiak

---

<sup>81</sup> Uo. 148.

<sup>82</sup> Uo. 149–150.

<sup>83</sup> Szathmáry utal arra, hogy az orvosdoktorok létszámban sem tudnák pótolni az országban praktizáló sebészekét, és utal az erről szóló 1843-ban megjelent tanulmányára. Uo. 150–151.

<sup>84</sup> Uo. 152.

<sup>85</sup> „...És a melly orvos a néposztály közt ellenkezőkép cselekszik a gyakorlat terén, mint a példaul fölhozott seborvosok, akkor bocsásson meg a közlemények igen tisztelt lelkes írója, ha nyiltan kimondom, hogy az ollyatén orvos mint természetbuvár a gyakorlati életben, nem a nép embere, s a néposztály közt vajmi csekély emberismeretet – mellyre olly nagy szüksége van – aratott; mert az ollyatén önző orvos megszünt szorosán a szenvedő emberiség hasznára élni!” Uo. 152–153.

rovására. Ezt tipikusan egy olyan jelenségnek tartja, ami kölcsönösen és mindkét félben megtalálható: tehát sem a sebészek, sem az orvosdoktorok nem ártatlanok.<sup>86</sup>

A sebészi pálya eltörlésével kapcsolatban végül Szathmárynak is át kell gondolnia, mik lehetnek az esetleges alternatívák. Szerinte igenis joga van egy sebésznek a tanulás, gyakorlat révén kivívott hivatalát és az azzal járó javadalmakat megtartani és nem érti, miért nem foglalhatná el egy sebész kihalása után annak posztját egy másik sebész. Szathmáry szerint ez nem törvényes és „*orvosgyakorlati egyedurassághoz*” vezető módszer lenne. Végül leszögezi, hogy szükségesek a reformok, de ne visszamenőleges hatállyal, a sebészek kárára hozzák meg azokat.<sup>87</sup>

Töltényi még egy utolsó, összefoglaló jelleggel írt cikket jelentetett meg szeptember végén a szaklapban, ahol az oktatási rendszer egészét vette górcső alá.<sup>88</sup> Itt lényegében megismételte a sebészekkel kapcsolatban írt kritikákat, azzal a lényeges különbséggel, hogy nem nevezte meg bírálata egyik célcsoportját sem, és nagy vonalakban az oktatás lehetséges jövőbeni formáiról is írt. Szerinte az orvoslás már az ókortól kezdve egy bizonyos réteg kiváltsága volt, mind Európában (görögök), mind a világ más tájain (India). A gyógyítók kiváltságát Európában évszázadokon keresztül a közös latin műnyelv biztosította. Amikor biztosítva lett az ilyen szövegek anyanyelvi olvasásának lehetősége, a világot ellepték a „*féltudósok*”, akik „*orvosoknak vélték magukat*” és „*az orvosok keresetét csökkentették gyógykontárkodásaik által*”.<sup>89</sup> A gyógyászat ilyen jellegű „*profanizálását*” akár arisztokratikus szemléletnek is tekinthetnénk Töltényi részéről, abban azonban igaza van, hogy a latin, mint közös nyelv — elviekben — lehetővé tette az újdonságok gyors ismertté válását, míg az újabb anyanyelvi publikációk ezt megnehezítik.<sup>90</sup> Másik jelentős eseménynek tekinti az orvoslás fejlődésében az anatómiai-bonctani tanulmányok megkezdését, és ezzel kapcsolatban az ilyen gyűjtemények létrehozását. A gyógyászati tudományokban az idők folyamán egyre nagyobb szerepet kapott a gyakorlat. Manapság egyedül a közönséges kórtant oktatják csak elméletileg, pedig ennek ideje lenne, hogy ez is gyakorlatiasabb legyen, azaz betegágynál

---

<sup>86</sup> Uo. 153.

<sup>87</sup> A homeopátiát nem védi különösebben, de annak védelmében megjegyzi, hogy a homeopátia jó hatással volt az orvostudomány gyakorlati részére, például a kisebb adagban és kevesebb komponenssel készített gyógyszerek alkalmazásában. Uo. 154–155.

<sup>88</sup> A gyógygyakorlati oktatási rendszerről. Közlemények Töltényi Szaniszló cs. kir. tanácsnok s bécsi egyetemi tanár utazási naplójából. VI-dik közlés. In: *Orvosi Tár*, 1845. szeptember 21., Harmadik folyamot, Nyolcadik kötet, 13. szám, 193–202.

<sup>89</sup> Töltényi itt egyértelműen visszautal korábbi közleményeire. Különösen veszélyesnek tartja a vények népnyelven való írását (ami Franciaországban ekkor már elterjedt gyakorlat volt), mert így „...*minden banya képes nagy tudakossága mellett documentumainkat kárhoytatni s bírálgatni...*” Uo. 195–196.

<sup>90</sup> Töltényi itt az 1844-ben bevezetett anyanyelvi képzésre is célozhat. Uo. 196–197.

történjen.<sup>91</sup> Tanulmánya befejező, szeptember 28-án megjelent részében ugyanezt ismétli meg: „...a kor igényi közé tartozik, hogy a tudomány inkább a természetből mint könyvekből merítessék...” – a gyakorlati tudás megszerzéséhez kórházi feltételek felsorolásával, nyugat- és közép-európai (London, Párizs, Berlin) minták alapján.<sup>92</sup>

A sebészképzés átalakításának, a mesterképzés megszüntetésének kérdése kényes, ugyanakkor fontos téma volt. Töltényi cikkére Szathmáry Istvánén kívül nem érkezett válasz, az 1848-as forradalom hatására azonban újból felszínre került az addig meg nem oldott probléma. Noha nem feladatunk az 1848/1849-es egyetemi eseményekkel foglalkozni, érdemes megjegyezni néhány, a sebészképzés jövőjét feszegető tanulmányt.

Az Orvosi Tár 1848. évi 17. számában jelent meg a sebészképzés eltörléséről szóló javaslatnak megfelelően egy hirdetmény az új tanév sebészi tanulmányainak menetéről, pontosabban fogalmazva a kurzus bizonytalan idejű felfüggesztéséről. A tanulmányaikat abszolválóknak lehetővé tették a szigorlatozást, tényleges oktatás — a forradalom és szabadságharc igényeinek megfelelően — csak katonai („tábori”) sebészetből, az állatorvosláson belül pedig „tábori kovácsságból” indítottak.<sup>93</sup>

Az Orvosi Tár ugyanezen számában fejtette ki véleményét az orvosi kar sebészettel kapcsolatos reformtervezetéről „P.A.” kolozsvári sebész- és szülésmester.<sup>94</sup> Tiltakozik, hogy a sebészi tudást tökéletlennek minősítsék, hiszen a gyakorlatban mindig csiszolnia kell azt egy sebésznek. Szathmáry fentebb említett tanulmányához hasonlóan nem tartja sem felületesnek, sem hiányosnak az orvosi kar sebészképzését, hiszen az egyetem válogatott, jó tanárai tartják azokat. Sértőnek és lealacsonyítónak nevezi, hogy a javaslat szerint ők „csoportosan” kapják az oklevelet, hiszen az orvosdoktoroknál ugyanúgy tömegképzés uralkodik.<sup>95</sup> Kikel az ellen a közkedvelt sebészellenes érv ellen is — amit Töltényi is írt —, hogy a sebészek csak a „népnek” az orvosai. Mintha a „pórnép” gyógyításához csak a sebészeknek, az

---

<sup>91</sup> Uo. 199–201. A cikk végén Töltényi a gyógyszerteran fontosságáról beszél, ami olyan az orvosnak, mint a fegyver a harcosnak.

<sup>92</sup> Töltényi a nyugati példák, valamint a modern és hagyományos módszerek sajátos elegyét alkotó bécsi klinikai gyakorlat ismertetése után a hazai viszonyokat mutatja be. A magyar rendszer hibái szerinte, hogy 1. az itteni orvosokban nincs kísérletező hajlam, „birkaszellemben” azt a betegséget látják bele a páciensbe, amely az adott időszakban a leggyakoribb. A sebészeten kivételeznek bizonyos betegekkel, míg a szemészeti és szülészeti kórodák „apróly ukak” (!). Speciális kórház egyedül a gyermekkórház tudomása szerint. A Rókus Kórház alkalmas lenne modern oktatásra, de nem arra használják. Közlemények Töltényi Szaniszló cs. kir. tanácsnok s bécsi egyetemi tanár utazási naplójából. A gyógygyakorlati oktatási rendszerről (Vége). In: *Orvosi Tár*. 1845. szeptember 28., Harmadik folyamata, Nyolcadik kötet, 14. szám, 209–217.

<sup>93</sup> *Orvosi Tár*, 1848. Negyedik folyamata, 17. sz. 272.

<sup>94</sup> P.A.: Nyilatkozat a sebészi ügyben tett újonnan alakított orvoskar javaslatára. In: *Orvosi Tár*, 1848. Negyedik folyamata, 17. sz. 268–272. A monogram mögött rejtőző személy kiléte ismeretlen.

<sup>95</sup> „...valjuk meg az igazat: bizony önök is elég csoportosan okleveleztetnek évenként, s tán épen ez is önöknek egyfelőli okuk arra, hogy ellenünk olly alacsonyító véleményadásokra kelnek ki...” Uo. 269.

előkelőbbekéhez pedig kizárólag az orvosdoktoroknak lenne joguk.<sup>96</sup> És hiába büszkék az orvosok doktori okleveleikre, ha tényleges kezeléskor küldik a sebészhez a beteget.<sup>97</sup> Máskor belső betegségek kezelésében kéri ki az orvosok a sebészek véleményét – amiben nincs semmi kivetnivaló, hiszen a sebézmestereknek két évig klinikai gyakorlatot kell végezniük a belső bajok gyógyításából.<sup>98</sup> Végül azzal zárja gondolatmenetét, hogy ha valóban annyira fölösleges lenne a sebészet, nem lenne annyira népszerű más országokban, mint például Anglia vagy Franciaország; igaz, ott magasabb fokon gyakorolják azt, „...de tudhatják önök mit mondott a nagy Napoleon is: azt, hogy az orvossebészet iránt mindég illő tisztelettel viseltetik, mert azoknak tetteiket szemmel láthatja és megfoghatja.”<sup>99</sup>

A kolozsvári P.A. mellett az erdélyi sebészek is felemelték szavukat a sebészkurzust eltörölni szándékozó javaslat ellen.<sup>100</sup> Hangsúlyozzák a sebészi ismeretek fontosságát, egészen az ókortól kezdve. A korábbi tiltakozásokhoz hasonlóan szerintük sem kisebbek semmivel a sebészek, hiszen ha tételesen megnézzük, mit tanulnak, akkor az alapján meg se tudnánk különböztetni a sebészeket és az orvosdoktorokat egymástól.<sup>101</sup> Tiltakoznak az ellen, hogy veszélyeztetnék a nép életét, éppen ellenkezőleg, ők foglalkoznak azzal (nem úgy, mint az orvosok).<sup>102</sup> Értelmetlennek érzik az orvoslás felosztását gyógytudományra és sebészésre, mert az egyik nem lehet meg a másik nélkül. Nem érzik szükségét annak, hogy levizsgáztassák őket a doktori címért, mert az oklevelükért már egyszer kellett szigorlatozniuk. A sebézmesteri kurzus eltörlése mellett azonban kiállnak, amennyiben az arra az eredményre vezet, hogy innentől kezdve nem „tökéletlen és fél, mint az orvos-sebészek, és fertály, mint az orvostudor növendékek”, hanem általános, jó képzettséggel rendelkező gyógyítók képzését jelenti.<sup>103</sup>

Az Eperjesi Orvosegyesület 1848. május 6-i ülésén Stoltz Samu felolvasást tartott a kérdésről.<sup>104</sup> Stoltz elsősorban az orvosdoktori képzés problémáiról beszélt, azonban az oktatás általa elképzelt jövőjéről közvetve a sebészet sorsáról is olvashatunk. Stoltz szerint

---

<sup>96</sup> Uo. 269–270.

<sup>97</sup> „...hány orvostudor tanulja a sebészetet is, de azért soha sem mondja egy is, hogy az orvosi sebészetbe nem elegendik, csak akkor, midőn szegény egyén szólítja föl segélyre, ilyenkor undorodik a sebtől, vagy nem bizik sebészi kezelésében; bezzeg akkor küldi a sebészekhez.” Uo. 270.

<sup>98</sup> Uo. 271.

<sup>99</sup> Uo. 271.

<sup>100</sup> Az „Orvosi Tárbán” javaslatba kiemelt sebészi reform ügyében észrevételek a székely honbeli orvos-sebészekről. A javaslatot 1848. július 15-én írták alá Kézdivásárhelyen, az aláírók között három név szerepel: Kosa István, Bertalan Dániel mint fogalmazók, és Baricz János mint tollvivő. In: *Orvosi Tár*, 1848. Negyedik folyamaton, 20. sz. 313–317.

<sup>101</sup> Részletesen fel is sorolják tanulmányaikat az észrevétel szerzői. Uo. 314.

<sup>102</sup> Uo. 314–315.

<sup>103</sup> Uo. 315–316.

<sup>104</sup> A szöveget közli az *Orvosi Tár*. Dr. Stoltz Samu: Kivonatok a hazai orvostudományi reformokra nézve. In: *Orvosi Tár*, 1848. május 28. Negyedik folyamaton, 22. sz. 337–342.

olyan szakembereket kellene képezni, akik öt év képzés után orvosdoktori és sebészdoktori vizsgát is tesznek, emellett szemész- és szülésmesteri képesítést is szereznek – és csak ezután folytatnának egy vagy kétévnyi gyakorlatot polgári- és katonai kórházban. Tehát Stoltz elképzelése szerint a modern orvosnak több-kevésbé mindenhez értenie kell.<sup>105</sup> Az Orvosi Tár ugyanazon számában, amelyben Stoltz véleménye megjelent, jelentette meg Bugát Pál a sebészképzés jövőjéről szóló elképzeléseit, *Sebészeink ügye a javaslat irányában* címmel.<sup>106</sup> Emlékei szerint ő vetette fel elsőként, már 1848 előtt a sebésmesteri tanfolyam megszüntetésének szükségességét, de Töltényivel ellentétben más indokból. A orvosi karon szerinte „...mi két rendbeli orvosokat nevelünk, mi éppen olyan, mintha a papi rendnek is két nevelő intézete volna, mellyek egyikében csak káplánokká, másikában pedig merő kanonokokká és püspökökké leendő egyének neveltetnének...[az eszmét most is pártolja], mit mind az egyenlőség nagy eszméje, mind pedig a kasztok lerombolása, s ekként ember emberhözti szorosabb odasimulása, az annyiféle viszálykodások okainak félrehozódítása hatalmasan parancsolnak.”<sup>107</sup> Bugát tisztában van azzal, hogy a javaslat károsan érinti a seborvosokat, de kiáll mellette. Egyrészt, hogy ne legyen a jövőben még nagyobb „túltermelés”, mert a végén senki nem fog tudni megélni – noha nem tagadja a sebészek hasznosságát.<sup>108</sup> Kéri az orvosdoktorokat, hogy legyenek belátóbbak a sebészekkel szemben, mert 1. „testvérszakmáról” van szó, amely nélkül az országban jelenleg semmire nem mennének, és 2. a seborvosi képzés megszüntetését nem lehet keresztülvinni a sebészek nélkül. Bugát szerint csak egy megoldás lehetséges, a két képzés egyesítése: „...a bennünket választó khinai fal, ha nem épenséges lerontása által is, legalább a rajta keresztül nyitandó ajtó által. – Uraim! még egyszer mondom, az idők nagyot változtak, sőt folyton óráról órára változnak, a spectabilis és perillustris, és még inkább a magnificus és illustrissimus világnak vége van, és ha vége nincs, nyakára akarunk hágni, az emberiséget egy niveaura hozni, azért nekünk is olcsóbbra kell magunkat tartani, ne hogy olcsón se keljünk (!), és kelljünk, de korántsem azért, hogy mi [ti. az orvosdoktorok] vesszünk, hanem hogy mások nyerjenek; nem azért, hogy süllyedjünk, hanem hogy másokat magunkhoz emeljünk...nyíltan megmondom, hogy azon érdemes seborvos-testvéreinket, kik magokban erőt éreznek, s kik magokat az általunk olly igen silányak... tartott egyetemi nevelés után az életben folytonosan műveltek, (mert ez ám az igazi mivelttség), és kik lakta vidékiünkön közbizodalmat, tiszteletet és szeretetet

---

<sup>105</sup> Uo. 341.

<sup>106</sup> Bugát Pál: Sebészeink ügye a javaslat irányában. In: *Orvosi Tár*, 1848. május 28. Negyedik folyamata, 22. sz. 342–347.

<sup>107</sup> Uo. 342–343.

<sup>108</sup> Uo. 344–345.

vítak ki, emeljük magunkhoz akkép, hogy egy rövid s ingyen...egyetemi tudományokhoz tartozó tanágakbul tartott status-examen után tudori diplomával lássuk el őket.”<sup>109</sup> Így az orvosdoktor és seborvost elválasztó „*khinai fal*”-at is lerombolnák, és az alacsonyabb rendűnek tartott sebészeket is magasabb tudományos képzettséggel látnák el.

#### *A sebészhallgatók a reformkorban*

A reformkorban folytatódott a hallgatói létszám előző években megkezdődött növekedése.<sup>110</sup> Különösen szembetűnő ez a német nyelvű kurzuson, ahol — mondhatni — exponenciálisan megugrott a beiratkozók száma: 1815/1816-ban még csak 26, következő évben már 43, 1819/1820-ban már 71. Először 1822/1823-ban haladta meg a 100 főt, és egészen 1835/1836-ig nem is ment az alá. Innentől kezdve egy-két „jobb” évtől eltekintve egyre kevesebben keresték fel a pesti orvosi kart, 1844/1845-től a beiratkozottak száma átlagosan 50 fő körül mozgott.<sup>111</sup>

A magyar nyelvű kurzusra valamivel kevesebben jelentkeztek, de még itt is nagyságrendekkel több volt a hallgató, mint az 1810-es években. A magyar diákok létszáma egyenletesebben emelkedett, 1822/1823-ban például már 53 elsőéves volt az előző évi 36-tal szemben, 1826/1827-ben pedig létszámuk elérte a 70 főt. Először 1830/1831-ben haladta meg a száz főt, ekkor 114-en jelentkeztek a kurzusra. 1835/1836-ban még 106 elsőéves magyar volt Pesten, innentől kezdve azonban fokozatosan visszaesik a magyarok létszáma, és átlagosan 50–60 fő között stagnál. Az utolsó tanévben, melyről adatok állnak rendelkezésünkre (1846/1847), már csak 49 elsőéves magyar sebész volt.

Csupán az elsőéves beiratkozott hallgatók számából következtetéseket levonni csálóka dolog lenne. Mindkét tanfolyamon ugyanis nagy volt a fluktuáció. Az elsőévesek közül sokan lemorzsolódtak. Leggyakrabban egyszerűen otthagyták a kurzust, emellett a magyarok között számottevő a le nem vizsgázók nagy aránya. Egy-két esetben előfordult, hogy valaki betegség miatt nem tudta befejezni a tanévet. A lemorzsolódás oka néhány alkalommal a hallgató elhalálása volt.<sup>112</sup> Figyelembe kell vennünk azt is, hogy a beiratkozók száma nem feltétlen jelent különböző személyeket, ismerünk olyan sebészt, aki több év után jelentkezett ismét az egyszer már elhagyott kurzusra, de volt olyan is, aki akár háromszor-négyszer is belekezdett

---

<sup>109</sup> Uo. 346–347.

<sup>110</sup> A hallgatók létszáma szerepel Hőgyesnél is, azonban kizárólag a Classificatiós kötetekre vagy — ennek hiányában, 1846/1847-nél — a matriculákra támaszkodtam, mivel Hőgyesnél eleve összevonva szerepelnek a különböző évfolyamra járó hallgatók. SOTE Lt 1/d 9–47. kötet és 1/e 12. kötet. HÖGYES, 1896. 123–125.

<sup>111</sup> 1846/1847-ben 48-an voltak eggyel kevesebben, mint ugyanekkor a magyar kurzusra beiratkozók.

<sup>112</sup> A rendelkezésünkre álló adatok alapján (1825/1826–1846/1847) összesen 12 első- és 5 másodéves magyar, valamint 9 első- és 5 másodéves német hallgató halt meg. Betegget jelentett 22 első- és 3 másodéves magyar, és 12 elsőéves német.



az első évfolyamba.<sup>113</sup> Ezeket számba véve megállapítható, hogy a magyar nyelvű diákok, kisebb létszámuk ellenére nagyobb arányban hagyták félbe tanulmányaikat. A legtöbben az 1829–1837 közötti időszakban tudták tartani magukat. Ekkor az évet sikeresen befejezők átlagléttszáma 50–70 fő között volt. Ebből a szempontból a „legsikeresebb” tanév az 1833/1834-es volt, amikor a 95 jelentkezőből 78 vizsgázott le sikeresen. A lemorzsolódás mértékére azonban jellemző, hogy abban a pár évben, amikor száznál többen iratkoztak be az orvosi kar magyar kurzusára elsőévesnek, az évfolyam több mint fele egyszerűen otthagya az egyetemet. 1830/1831-ben a 114 magyar újoncból év végére mindössze 48 maradt, a következő évben a 137 jelentkezőből pedig 60 lett csak ténylegesen hallgató. A „csúcspont”-nak számító 1832/1833-as tanévben a 148 főből csak 68-an maradtak az orvosi karon. A negyvenes évek a teljes visszaesést jelentik a korszak kezdőpontjára. Ekkor a sikeres elsőévesek létszáma 32–44 fő között ingadozik.<sup>114</sup>

Az elsőéves németek — a nagyobb létszám ellenére — összességében kiegyensúlyozottabb teljesítményt nyújtottak, mint a magyarok. A legnagyobb arányban 1827/1828-ban hagyták ott a kurzust, amikor 125 főből év végére csupán 56 maradt. A legnépszerűbb két évben, 1831/1832-ben és a rákövetkezőben mind a jelentkezők, mind a „dezertőrök” száma elérte csúcát. Csak ebben a két évben emelkedett a beiratkozók száma 200 fő fölé (214, illetve 255), amelyből év végére mindössze 124, illetve 150 maradt. 1835/1836-tól fokozatosan csökkent az ő létszámuk is. Az 1830-as évek második felében a kurzust elvégzők még viszonylag sokan vannak (57–83 fő), míg 1841/1842-től a számuk csökkenni kezd. 1841/1842-ben még 59-en végeznek az elsőévesek közül, 1845/1846-ban már csak 24-en. A kurzus egyértelműen veszít népszerűségéből, még akkor is, ha 1846/1847-ben az előző évhez képest többen, 43-an végzik el azt, mivel a beiratkozók száma évről-évre egyértelműen csökken.<sup>115</sup>

Az adatok mind a magyar, mind a német hallgatók esetében azt mutatják, hogy akiknek sikerült az első évet elvégezniük, a másodikat már nem hagyták abba.<sup>116</sup>

---

<sup>113</sup> Egy-két jellegzetes példa: A kolozsvári születésű Antalfy Samuel 1826-ban és 1831–1832 őszén is elkezdte az elsőéves kurzust, amit végül befejezetlenül otthagytott 1832-ben. A galíciai Bukovszky Bartholomaeus pedig 1837–1840 között volt elsőéves (azaz négy évig, ebből első alkalommal otthagya tanulmányait), 1841–1842-ben pedig másodéves. Eberhard (Eberhardt) Michael 1836–1840 között volt elsőéves, amit első alkalommal abbahagyott, 1841-ben pedig másodéves, igaz, ő a német kurzusra járt.

<sup>114</sup> 1840/1841-ben még 50-en vizsgáztak le közülük, 1841/1842-ben már csak 37-en. 1841-1846 között tehát a legrosszabb tanév az 1844/1845-ös volt (ekkor 32-en maradtak bent). 1846/1847-ben a 49 beiratkozottból csak négy hagyta ott a tanfolyamot, egy betegedett le, így azt 44-en tudták elvégezni.

<sup>115</sup> Esetleg a követelmények lazulhattak, aminek következtében többen tudták befejezni azt.

<sup>116</sup> Magyarok közül összesen húsz, németek közül pedig 18 hagyta abba tanulmányait. Kevesebben betegedtek le vizsgaidőszakban, magyarok összesen hárman, németek közül pedig senki. Nem vizsgázó akadt, de az is kevesebb, mint első éven: magyarok között hat, németek között hét.

Ha figyelembe vesszük, hogy az elsőévesek közül többen lemorzsolódtak vagy többször végeztek el az évfolyamot, feltűnő, milyen kevesen jutottak el az adott évfolyamból következő tanévben a másodévesek közé. Ez a különbség különösen a németeknél szembeötlő. Lehetséges, hogy többen az évfolyamok között hagyták abba tanulmányaikat, míg a német nyelvűeknél valószínű, hogy a diákok egy része továbbállt, és az utolsó évet egy nívósabb egyetemen végezte el s diplomáját is ott szerezte, például Bécsben.<sup>117</sup> Ennek ellenkezőjére is lehet példát találni, bár kisebb mértékben, hiszen voltak olyan diákok, akik az első éves tananyagot a Josephinumban sajátították el, és utána jöttek Pestre.

A tanulmányok megkezdésének feltétele a grammatikai osztályok elvégzése, vagy a grammatikai osztály mellett *céhes* előtanulmányok folytatása volt. A matriculák alapján elmondható, hogy a korszakban csökkenő tendenciaként ugyan, de ebben a megváltozott formában megmaradt a céhes képzés is. Az elsőévesek egy része ugyanis az iskolai előtanulmányok helyett a céhekben végzett gyakorlatot választotta. Mind a német-, mind a magyar kurzus hallgatóinak egy jelentős hányada, átlagosan húsz–harminc fő évente, sebészlegényként (*sodalis*) vagy inasként (*tyro*) jelentkezett az orvosi karra. Szórványosan, inkább a magyarok között, akadtak gyógyszerészcéhnél előképzett jelentkezők is.<sup>118</sup> Abszolút számokban mérve ez az arány magyaroknál a legnagyobb 1834-ben volt, ekkor a 91 beiratkozóból 44 fő rendelkezett céhes előtanulmányokkal (40 *sodalis* és 4 *tyro*), a legkisebb pedig 1838-ban volt (57 elsőévesből 7 legény és 2 inas). A céhből kikerülők és beiratkozók aránya 1846/1847-ben és 1834/1835-ben volt a legnagyobb (1846: 29 inas : 49 elsőéves, 59%; 1834: 44:91, 48%), 1833/1834-ben és 1838/1839-ben a legkisebb (1833: 11 legény és 1 inas : 95 elsőéves, 12%; 1838: 9 : 57, 15,7%). A németeknél ugyanezek a következőképp alakulnak. Abszolút számokban mérve 1830-ban volt a legtöbb céhlegény és inas az elsőévesek között (38 : 174), a legkevesebb pedig 1833-ban (5 : 177). Relatív mértékben 1846-ban és 1844-ben voltak a legtöbbben (1846: 26 inas a 48 elsőévesből, 54%; 1844: 19 inas, 52 beiratkozó, 36,5%), 1833-ban és 1831-ben a legkevesebben (1833: 3 legény, 2 inas a 177 elsőévesből, azaz 2%; 1831: 214 beiratkozó, ebből 22 legény és egy inas, 10%).

#### *Külföldi sebészhallgatók Pesten*

---

<sup>117</sup> Például az 1827/1828-ban első évet befejező 34 fő után 1828/1829-ben 30 másodéveset találunk. A németeknél 1825/1826-ban a maradék 93 elsőévesből 1826/1827-ben csak 33 lesz másodéves, az 1831/1832-es 124 kezdőből pedig 1832/1833-ban csak 60 marad továbbtanulni.

<sup>118</sup> A magyaroknál 1826-ban egy, 1831-ben kettő, 1834–1835-ben három, 1840–1841-ben és 1843-ban egy-egy gyógyszerész *tyro*, 1829-ben pedig egy gyógyszerész *sodalis* járt a tanfolyamra. A németek között 1830-ban, 1833–1834-ben egy-egy gyógyszerész *tyrót* és 1829-ben egy gyógyszerész *sodalist* találni.

A reformkor bő húsz éve alatt az anyakönyvek és osztályozási kötetek alapján összesen 2618 sebészhallgatót sikerült kimutatni.<sup>119</sup> Erdélyiek összesen 98-an keresték fel ebben az időben a Pesti Egyetemet. Döntő többségük városi születésű, azon belül is magyar nemzetiségű környezetből érkezett, kisebb hányada pedig a szászok köréből, így tizenheten Kolozsvárból, tizennégyen Marosvásárhelyről, tizenketten Brassóból, öten Nagyszebenből és négyen Beszterceből, hárman-hárman Fogarásról, Szászvárosból és Nagyenyedről, ketten-ketten Erzsébetvárosból (Ebesfalva), Tordáról, Medgyesről, Désről és Déváról. A 98 erdélyiből harminc római katolikus volt, négynél a felekezeti hovatartozás nem teljesen tisztázott, mivel közülük hármat az első években kálvinistának, utána pedig római katolikusnak neveznek, egyet pedig épp fordítva. A kolozsvári Kováts Dionysius 1836-1838 között római katolikusként, 1839-ben viszont, amikor abbahagyja tanulmányait, reformátusként szerepel. A római katolikusok négy kivételével a magyar kurzusra jártak.<sup>120</sup> A négy kérdéses református mellett harmincnégy kálvinistát találunk még az erdélyiek között.<sup>121</sup> A reformátusok nemzeti hovatartozására utal, hogy mindannyian a magyar kurzusra jártak.<sup>122</sup>

Huszonhatan evangélikusok voltak. Bizton állítható, hogy erdélyi szászokról van szó, mivel öt kivételével — ellentétben a reformátusokkal — a német nyelvű kurzust hallgatták. A többi erdélyi felekezetet mindössze egy-két hallgató képviselte. A valószínűleg magyar nemzetiségű, kolozsvári Nagy Moyses 1825–1827 között járt a magyar kurzusra.<sup>123</sup> Görög katolikus mindössze egy hallgató volt, a fogarasi Teflán György. Teflán a hadseregnél szolgált előzőleg, 1844-ben jelentkezett a magyar nyelvű tanfolyamra, ahova három évig járt. Erdélyi zsidó csupán kettő személy volt ekkoriban hallgató, a kolozsvári kereskedőcsaládból származó Deutsch Albertus, aki 1834-ben iratkozott be a magyar kurzusra másodévesnek,

---

<sup>119</sup> A szám nem teljesen pontos, mert egy-két esetben nem sikerült megállapítani, hogy ugyanarról a személyről vagy másról van szó. Ezen esetekben külön személyiségként kezeltem a hallgatókat, és kiemeléssel utaltam az Excel-alapú adatbázisban a bizonytalanságokra.

<sup>120</sup> A medgyesi Haenter Petrus 1832-ben iratkozott be a másodéves németek közé, a brassói Pann Jacobus 1835-ben és 1836-ban járt az elsőéves német órákra. A fogarasi származású Futsek Franciscus 1840/1841–1841/1842-ben volt másodéves német sebészhallgató. A szebeni Kováts András 1844/1845–1845/1846-ban járt az elsőéves német kurzusra, amit abbahagyott.

<sup>121</sup> A Brassóban született Lengyel Carolust, aki az 1832/1833-1835/1836-os tanévekben végezte Pesten tanulmányait, tévedésből nevezték 1833/1834-ben evangélikusnak, mivel mind előtte, mind utána reformátusnak mondják és a Promotiós kötetben is úgy szerepel a polgári sebész és szülészek között. SOTE Lt. 1/f 2. kötet 900. p. 734. ssz.

<sup>122</sup> Egyedül a brassói, lelkészcsaládból származó Zink Fridericus járt a német nyelvű kurzusra (1828/1829, másodéves), míg a marosvásárhelyi Hegedüs Daniel magyarul kezdte (1837-ben, majd ismét felvéve 1844-ben) tanulmányait, és németül fejezte be azokat (az 1845/1846-os tanévben).

<sup>123</sup> A Promotiós kötetből azt is megtudjuk, hogy nemesi származású. 1828-ban lett polgári sebész és szülész. SOTE Lt. 1/f 2. kötet 788. p. 303. ssz.

valamint Mayer Dávid, aki 1828/1829–1831/1832 között járt a német kurzusra.<sup>124</sup> Erdélyi orthodox sebészdiákokat nem találunk Pesten.

Az erdélyi diákok családi hátteréről viszonylag keveset lehet tudni. Hat esetben polgárnak, háromszor pedig nemesnek nevezik a hallgató apját.<sup>125</sup> Foglalkozás alapján az alábbiakat lehet megtudni róluk: tíz diák apja kézműves.<sup>126</sup> Négy-négy diák apja hivatalnok,<sup>127</sup> illetve gazdálkodó, kettőé pedig kereskedő volt.<sup>128</sup> Csupán háromnak az apja és kettőnek a gyámja volt sebész.<sup>129</sup>

Sok diák csak résztanulmányokat folytatott Pesten. Erdélyiek esetében huszonketten csak a második évet végezték el itt, közülük a matriculák alapján négyről biztosan tudjuk, hogy előtte a Kolozsvári Orvos-Sebész Intézetbe jártak.<sup>130</sup> Öt kivételével a magyar kurzusra iratkoztak be, így feltételezhető, hogy közülük többen is tanulhattak előtte Kolozsvárott. Harmincheten csak az első tanévig jutottak el az erdélyiek közül. Ennek két esetben elhalálozás volt az oka,<sup>131</sup> huszonegy alkalommal viszont egyszerűen félbeszakították tanulmányaikat a jelentkezők.

---

<sup>124</sup> Teflán György nem szerepel a Promotiós kötetekben, ha szerzett oklevelet, azt nem Pesten tette. Deutsch Albertus viszont 1836-ben kapott itt polgári sebész és szülészdiplomát. SOTE Lt. 1/f 2. kötet 889. p. 676. sz.

<sup>125</sup> Lambman (Lambmann) Joannes (szül.: Nagyszeben, 1827/1828–1830/1831 között járt a német kurzusra), Lengyel Carolus (szül.: Brassó, 1832/1833–1835/1836 között volt magyar sebészhallgató), Péterfy Carolus (tan.: 1838/1829–1840/1841), Schmidt Paulus (szül.: Beszterce, 1839/1840-ben volt másodéves német diák) és Szappanos Josephus (tan.: 1841/1842–1842/1843) apja polgár. Nagy Samuel (tan.: 1838/1839–1840/1841) apjáról megemlítik, hogy senator, azaz városi tisztségviselő volt.

Lestyan (Lesztan) Joannesé (szül.: Csíkközma, 1829/1830–1833/1834 között járt a magyar kurzusra) és Lukáts Wolfgangusé (szül.: Szilágynagyfalu, 1832/1833–1834/1835-ben volt másodéves magyar diák) és a marosvásárhelyi Sombory Alexius (tan.: 1842/1843–1843/1844) atyja nemesi rangot viselt. Leitner Emericus egyik gyámja, Gaspai Josephus szintén nemes volt. Leitner 1827–1832 között öt alkalommal iratkozott be az elsőévesek közé, de azokat renitensen elhagyta.

<sup>126</sup> Így például kettő apja szabó, egy-egy pedig takács, kádár, kosárfonó volt.

<sup>127</sup> A hivatalnok-gyermekek közé nem számítva Andre Fridericust (ld. lentebb). Egyikük, a kolozsvári Vajda Antonius (1834-ben iratkozott be a magyar kurzusra, de otthagyta azt) atyja a Guberniumban volt kancellista.

<sup>128</sup> A medgyesi evangélikus Andre Fridericus apjáról egymásnak ellentmondó adatok állnak rendelkezésünkre. Egyszer Samuelnek és *cassae perceptornak*, máskor pedig Danielnek és *opifexnek*, azaz kézművesnek nevezik. Andre Fridericus 1835/1836-ban és a rákövetkező évben volt elsőéves német hallgató Pesten. Egy-egy erdélyi diák kézműves apjáról azt is tudjuk, hogy kádár, illetve szabó volt.

<sup>129</sup> A Kapnikról származó Zeller Franciscus 1836-ban és 1838-ban beiratkozott a magyar kurzusra elsőévesnek, de mindkétszer abbahagyta azt. A magyarlóposi Bakony (Bakonyi) Josephus 1837/1838-ban volt elsőéves, a rákövetkező két évben pedig másodéves. 1841-ben szerzett polgári sebész és szülészdiplomát. SOTE Lt. 1/f 2. kötet 294. p. 927. sz. Mindketten római katolikusok voltak, apjuk a fiúk születési helyen működött. A református, nagyenyedi Virágházy Alexius (1839-ben iratkozott be az elsőévesek közé) apja szintén fia szülőhelyén élt és működött még. A fentebb említett Leitner Emericus egyik gyámja, Hermann Fridericus szatmári-, Szakovszky Carolus, a brassói Pann Jacobus gondoka pedig brassói sebész volt.

<sup>130</sup> A nagyenyedi Bak Josephus (1837/1838-ban volt másodéves magyar Pesten) két évet, a dévai Lengyel Antonius (1832/1833-ban volt másodéves magyar) és a szilágynagyfalusi Lukáts Wolfgangus (1832/1833–1833/1834-ben járt Pestre) egy-egy évet tanult Kolozsvárott. A kolozsvári Péterfy Carolus 1837-ben jött Pestre. Lengyel emellett céhlegény is volt. Lukáts Pesten is szerzett sebészdiplomát 1835-ben. SOTE Lt. 1/f 3. kötet 11 p. 1762. sz.

<sup>131</sup> A Marosvásárhelyről származó Kováts Joannes és a fogarasi Rátz Josephus 1834-ben iratkoztak be a magyar kurzusra, de haláluk megakadályozta őket annak befejezésében.

Az erdélyiek mellett a Habsburg Birodalom más tartományából is érkeztek diákok a Pesti Egyetemre. Figyelemreméltó a cseh- és morvaországi peregrinusok jelenléte. Morvaországból 160, Csehországból 134-en jöttek ide a reformkorban tanulni. Többségük városi környezetből, így a csehországiak közül 14-en Prágából, heten Kolínból, Morvaországból pedig hatan Brnóból, tízen Nikolsburgból (Mikulov), nyolcan Leipnikből (Lipník nad Bečvou), heten Eibenschützből (Ivančice), hárman-hárman Austerlitzből (Slavkov) és Olmützből (Olomuc). Ebből a két tartományból szinte kizárólag zsidó vagy katolikus vallású diákok jöttek Pestre.<sup>132</sup> A morvaországiak harmada, 51 fő volt katolikus, míg a cseheknél ez az arány valamivel kisebb: 28 %-uk, azaz 37 fő tartozott a katolikus egyházhoz.

A csehországi zsidók nagyrészt kereskedőcsaládból (54) kerültek ki. Emellett három esetben a hallgató apja sebész volt. Az itteni katolikus diákok apjánál kevesebb, ám annál összetettebb adatok állnak rendelkezésünkre. Társadalmi hovatartozás szerint három polgári családból, egy pedig parasztiból jött. Foglalkozás szerint három apja volt kereskedő, négyé kézműves (például takács), egyé pedig gazdálkodó. Több esetben értelmiségi családból jöttek a diákok.<sup>133</sup> Mindössze egy hallgató apja volt sebész.

A 108 morvaországi zsidó majdnem fele, 48 kereskedőcsaládból származott. Háromnak kézműves (pl. dohánykészítő), kettőnek élelmiszer-kereskedő (*obsonator*), kettőnek gazdálkodó volt az apja. Négyen értelmiségi környezetből jöttek, mert háromnak tanár, egynek pedig jegyző volt az apja. Emellett tudjuk még, hogy az egyik diák gyámja kereskedő, a másiké pedig kézműves volt. Három morvaországi zsidó apja, egynek pedig a gyámja is sebész volt. Az innen származó katolikusok társadalmi hátterét vizsgálva öt polgári és három paraszti családot találunk. Foglalkozás szerint négy apja kereskedő, hété kézműves (kettő gyámja szintén), háromé földműves volt. Három diáknak már az apja is a sebészi hivatást gyakorolta. Egy-egy hallgató apja, illetve gyámja pedig értelmiségi pályán működött: Az olmützi Goba Michaël, aki egyébként gyógyszerészlegény is volt, 1829-ben iratkozott be az elsőéves németek közé, apja kamarai hivatalnok volt. Az 1840-ben elsőéves német nyelvű diák, Karletz Josephus gyámja ügyvéd volt. Karletz egyébként még ebben az évben ott is

---

<sup>132</sup> Egyetlen kálvinista van köztük, Kaula Joannes, ő azonban valószínűleg (tan.: 1835/1836–1838/1839) Magyarországon élhetett már ekkor, mivel nem a német, hanem a magyar kurzusra járt.

<sup>133</sup> Két hallgató apja hivatalnok volt, egyé pedig tanár. Két diák apjánál több foglalkozást is megjelölnek a Classificatiós kötetek. Kaiser (Kaiszer) Joannes apját egyszer kézművesnek, egyszer pedig uradalmi számtartónak (*officialis dominalis*) nevezik. Kaiser 1825-ben és a rá következő évben iratkozott be az elsőéves németek közé, tanulmányait nem fejezte be. Az 1833/1834-ben elsőéves német diák, Treshtik Josephus apjának foglalkozása is bizonytalan, hivatalnoknak és gazdálkodónak is mondják.

hagyta az orvosi kart, az anyakönyvek szerint kizárták hanyagsága miatt, valamint azért, mert lopással gyanúsították.<sup>134</sup>

A cseh- és morvaországi peregrinusok magas száma azért is magyarázatot követel, mert ezek a diákok nagyrészt zsidók voltak, és a zsidó hallgatók számára Prágában ekkor jobb körülmények voltak biztosítva, mint Pesten.

A cseh- és morvaországiakénál is jelentősebb a Galíciából származó diákok peregrinációja a Pesti Egyetemre. A reformkorban összesen 178-an érkeztek Magyarországra sebészetet tanulni. Harmincöten (8 katolikus, 27 zsidó) a tartomány fővárosából, Lembergől jöttek. Szintén jelentős Galícia egyik fő kereskedővárosa, Brody, ahonnan 33-an keresték fel a pesti orvosi kart. A brody-iak kettő kivételével izraelita peregrinusok voltak, akik közül 19-en (születési helyüknek megfelelően) kereskedőcsaládból jöttek. Ugyanezt láthatjuk a leMBERGI zsidóságnál is, ahol a 27 főből 13 kereskedőcsaládból származott. A régió egyik központjának számító Tarnopolból csak kettő hallgató tanult Pesten. A galíciiaiak nagy része (127 fő, 71 %) zsidó vallású volt. A zsidó diákok 41,7 %-a (53 fő) kereskedőcsaládba született. Mintegy 10 %-uknak (12 fő) viszont már az atyja is egészségügyi pályán mozgott: tizenegyenek sebész (ebből egy esetben sebézmester), egynek pedig orvosdoktor volt. Mindössze kettőnek volt kézműves az apja, egynek–egynek meg tanár, illetve kocsmáros. A zsidók mellett 49 római katolikus, kettő-kettő görög katolikus és orthodox, végül egy evangélikust találunk. A nem zsidó diákok családjáról kevesebb adat áll rendelkezésünkre. Társadalmi státusz szerint hét polgári, hat paraszti családból származott, egy esetben pedig bizonytalan az illető besorolása.<sup>135</sup> Négynek kézműves, kettőnek kereskedő volt az apja, egy esetben kézművesnek és hivatalnoknak is mondják a hallgató atyját.<sup>136</sup> Az egyik diák, Verständig Alexander kikeresztelkedett zsidó lehetett, mert a Classificatiós kötetekben római katolikusnak mondják, miközben az apja még rabbi volt. Verständig Alexander 1827/1828-ban és a rá következő évben volt elsőéves német, 1829/1830-ban meg másodikéves német hallgató. 1831-ben lett polgári sebész és szülész.<sup>137</sup> Verständignek valószínűleg valamilyen rokona lehetett az a Verständig Samuel, aki csak vizsgát tett Pesten, Alexanderrel közel egy időben.<sup>138</sup>

---

<sup>134</sup> SOTE Lt. 1/e 7. kötet 56–57. p. Itt Joannes keresztnévvel szerepel.

<sup>135</sup> A római katolikus Klessievitz (Kleszievitz) Blasius apja polgárként és parasztként is előfordul a Classificatiós kötetekben. Klessievitz 1831-ben és 1832-ben iratkozott be a magyar (!) nyelvű tanfolyamra elsőévesként, de mind a két alkalommal abbahagyta tanulmányait.

<sup>136</sup> Az 1832/1833-ben és 1833/1834-ben másodikéves Berger Ludovicusról van szó. Az első évet Lembergben végezte el, és feltételezhetően visszament Galíciába lediplomázni.

<sup>137</sup> SOTE Lt. 1/f 2. kötet 817. p. 424. ssz.

<sup>138</sup> SOTE Lt. 1/f 2. kötet 816. p. 418. ssz. Samuelt izraelitának írnak. A két személy születési helye sem azonos Galícián belül, Samuel Sienawában, Alexander pedig egy Lipsabnak vagy Lipsknek nevezett településen született.

A galíciai diákok mintegy negyede (41 fő) belekezdett tanulmányaiba, de feltehetően csak „kipróbálás” jelleggel, mert az első év után otthagyták azt. Egy diák, König Ignatius másodéves korában, az 1844/1845-ös tanévben meghalt. Négyről biztosan tudjuk, hogy az első évet a lemergi egyetem abszolválták, hárman pedig mindkét évet elvégezték ugyanott. Négyen hadseregben szolgáltak tanulmányaik megkezdése előtt, ketten pedig gyógyszerészmesterek voltak. Ketten a hagyományos céhes képzési rendszerben szereztek előképzettséget: Fiedor Joannes gyógyszerészinás, Goldstein Moses pedig sebészinás volt előzőleg.<sup>139</sup>

Ausztriából viszonylag kevesen, mindössze húszan keresték fel a reformkorban a pesti orvosi kart,<sup>140</sup> ami érthető is, hiszen Ausztriában szülőhelyükhöz közelebb részesülhettek színvonalasabb oktatásban. Közülük 13-an Bécsben, ketten meg az osztrák főváros vonzáskörzetében (Bécsújhely, Schwechat) születtek. Három zsidó és egy görögkeleti kivétellel mindannyian római katolikusok voltak. A diákok apjai közt találunk egy kézművest, egy földművesnek és kézművesnek is mondott szülőt, valamint két sebészt. Két bécsi születésű hallgató, a zsidó Grünstein Daniel, valamint az orthodox Jankovits Josephus atyja kereskedő volt.<sup>141</sup> Apjuk tevékenysége magyarázza, hogy Jankovits például orthodox létére hogy születhetett egy egyértelműen katolikus országban. Az ausztriaiak valószínűleg kényszerből választották a Pesti Egyetemet. Ezt jelzi az innen kikerülő hallgatók alacsony létszáma, illetve, az, hogy a húsz diákból öt csak egy alkalommal, az első évre iratkozott be, majd otthagya azt.<sup>142</sup> A kézenfekvő Bécs helyett Pest választásában a személyes

---

<sup>139</sup> Fiedor egészen sokáig, 1833/1834–1838/1839 között járt a Pesti Egyetemre, és 1841-ben szigorlatozott le. SOTE Lt. 1/f 3. kötet 292. p. 915. ssz. Goldstein csak 1837-ben iratkozott be a másodéves németek közé, hogy utána diplomát kaphasson 1839-ben. SOTE Lt. 1/f 3. kötet 276. p. 832. ssz.

<sup>140</sup> Nem számítottuk ide a születési helyénél csupán Badendorfot említő König Carolust (1829/1830-ban volt elsőéves német). Badendorf nevű település több helyen található, például Holstein tartományban és Ausztriában is.

<sup>141</sup> Jankovits 1836/1837-ben járt a másodéves német kurzusra. Előtanulmányai nem ismeretesek, a diplomát Pesten szerezte meg 1838-ban, a Promotiós kötetben Jankovich névvel szerepel a polgári sebész és szülészek között. SOTE Lt. 1/f 3. kötet 269. p. 803. ssz. Grünstein Daniel 1840/1841-ben elsőéves, 1841/1842-ben másodéves német sebészhallgató volt Pesten. Oklevelet, ha szerzett is, nem Pesten.

<sup>142</sup> Ketten, Jób Antal és Kádas Josephus egyszer megszakították itteni tanulmányaikat, de végül befejezték azt. Kádas 1830-ban iratkozott be a német elsőévesek közé, ekkor elhagyta az évfolyamot, majd 1831/1832- és 1832/1833-ban elsőéves, a rá következő három évben pedig másodéves volt Pesten. Diplomáját sebészeti tanulmányai befejezése után egy hosszabb szünet beiktatásával, öt évvel később, 1840 szeptemberében szerezte meg, polgári sebész és szülészként. SOTE Lt. 1/f 3. kötet 291. p. 909. ssz. Jób Antonius 1828-ban iratkozott be, és Kádashoz hasonlóan első alkalommal otthagya az egyetemet. A következő két tanévben elsőéves német, majd 1831/1832-ben másodéves német sebészhallgató volt Pesten. Diplomát 1833-ban szerzett polgári sebész és szülészként. A Promotiós kötetben Jopp vezetéknévvel szerepel. SOTE Lt. 1/f 2. kötet 870. p. 577. ssz.

magyarországi kapcsolatok játszhattak szerepet. A bécsi születésű Peck Aloysius gyámja, Ferk Antonius például budai polgár volt.<sup>143</sup>

A Habsburg Birodalom többi tartományából elenyésző számú hallgató iratkozott be a pesti sebészkurzusra. A Horvátországban születettek számára nem jelenthetett különösebb vonzerőt a Pesti Egyetem, összesen tíz itteni sebészhallgatót ismerünk a reformkorból. Kettő Zágrárból, négyen Varasdról jöttek. A zsidó Moyses Samuel kivételével katolikusok voltak. A katolikusok többsége az első évfolyam befejezésekor abbahagyta a kurzust, mindössze a zsidó Moyses Samuel (Samuel Mojsesként is szerepel a Classificatiós kötetekben) és a katolikus Szikossy Franciscus jutott el a második évfolyamig, de egyikük sem szerepel a végzett hallgatók között, azaz, ha szereztek is diplomát sebészetből, azt nem Pesten tették, és a társaikhoz hasonlóan inkább csak átmeneti állomásnak tekintették Pestet.<sup>144</sup> A horvát diákok körében valószínűleg nagyobb népszerűségnek örvendett a közelebbi, magasabb színvonalú ausztriai, esetleg itáliai egyetemek.

Jóval többen, 43-an jöttek Pestre Szlavóniából, mégpedig leginkább városi környezetből, így kilencen Eszékből, hatan Vukovárból, öten Karlovácról. A diákok hét görögkeleti és három zsidó kivételével római katolikusok voltak. A szlavóniai peregrinusok egyetemlátogatási gyakorlata a horvátországi társaiktól eltérően egyfajta „átmenetet” mutat: a horvátokhoz hasonlóan pontosan a felük (17) az első évfolyam befejeztével megszakította tanulmányait, a másik fele azonban már itt járta végig azt. Úgy tűnik, távolság és képzés szempontjából a szlavóniaiaknak mindegy volt, hogy Bécsbe, vagy Pestre jönnek, sőt, feltételezhető, hogy a kevésbé tehetőseknek még jobban megérte Pesten végigjárni a tanfolyamot. Egy diák, az orthodox Simonovits Stephanus épp diplomaszerezés előtt, az 1841/1842-es tanévben halt meg. Három diák apjáról tudjuk, hogy polgár volt (kettő Eszéken, egy pedig Zimonyban). Öt tanuló apja kereskedő, négyé kézműves, egynek–egynek pedig gyógyszerész, illetve sebész volt.

Összesen 14 stájerországi születésű diákot ismerünk a reformkorból, kivétel nélkül római katolikusok voltak. Tízen csak elsőéves tanulmányaikat végezték Pesten, közülük négyen beiratkozásuk után abba is hagyták azokat, egyet pedig töröltek a diákok sorából. Kettő minden bizonnyal folytatta máshol a kurzust, miután két évet türelmesen rászántak a

---

<sup>143</sup> Peck 1833/1834- és 1834/1835-ben volt elsőéves német hallgató, a rá következő két évben pedig másodéves Pesten. Sebészmeisteri diplomát is itt szerzett, mint Jób, többéves szünet után, 1840-ben. A Promotiós kötetben (a németeknél gyakori p-b tévesztés miatt) Beck a vezetékneve. SOTE Lt. 1/f 3. kötet 35. p. 1829. ssz.

<sup>144</sup> Polgári sebész és szülész csak Hadvig (Hadvik) Ferdinandus lett, 1838-ban. SOTE Lt. 1/f 2. kötet 908. p. 770. ssz.



tanulásra.<sup>145</sup> Hárman csak a második évfolyamot végezték el Pesten, közülük ketten diplomát is itt kaptak.<sup>146</sup> Csak egy stájerországi peregrinus volt, aki mindkét évfolyamot itt végezte. Treffler Joannes 1841/1842-ben volt elsőéves német, a következő tanévben pedig másodéves diák Pesten. Diplomát azonban már nem itt kapott. Mivel az anyakönyvek szerint Bécsben kiállított állatorvosi oklevéllel jött Magyarországra sebészetet tanulni, valószínű, hogy a kurzus befejeztével hazament Bécsbe szigorlatozni.<sup>147</sup> A stájer tanulók a horvátokhoz hasonlóan ezek szerint szintén csak résztanulmányokat folytattak Magyarországon. Családi hátterükről mindössze annyit tudunk, hogy egy polgári családból származott, foglalkozásuk csak három szülőnél ismeretes: egy egyházzsolga, egy kereskedő és egy gyógyszerész volt.

Osztrák Sziléziából hárman próbálkoztak itt oklevelet szerezni, mindhárman 1835-ben jöttek Magyarországra, a másodéves német sebészkurzusra, de mindannyian egyből ott is hagyták azt.<sup>148</sup>

Tirolból is három katolikus diák kereste fel a pesti orvosi kart. Egyikük fél év után otthagya az első évet,<sup>149</sup> és a másik is csak az első évfolyam óráira járt.<sup>150</sup> A harmadik, Baumgartner Jacobus az elejétől kezdve Pesten folytatta sebészi tanulmányait és itt is szigorlatozott le.<sup>151</sup> Két huszonéves diák Krajna tartományból, Laibachból jött Pestre, hadseregnél végzett gyakorlat után. Egyikük, Krischmann Carolus kétszer két év alatt itt járta végig az egyetemet és itt is lett sebészmester, míg másikuk egy év után továbbállt.<sup>152</sup> A Karintiából érkezett Berdeker Vincentius 1839-ben immatriculált Pesten, de halála megakadályozta őt tanulmányai befejezésében.<sup>153</sup> Két esetben a Habsburg Birodalom Napóleon alatt különleges joggal rendelkező részéből, Illyriából született peregrinusok jöttek Magyarországra.<sup>154</sup> A birodalom keleti feléből, Bukovinából hárman fordultak meg a pesti orvoskaron, de ketten már elsőévesként otthagyták azt, a harmadikról pedig nincsen

---

<sup>145</sup> Aubel Michaël 1825/1826-ban és a rákövetkező tanévben volt elsőéves Pesten, Schmiderits Franciscus pedig 1830/1831-ben és 1831/1832-ben.

<sup>146</sup> Unger Ferdinandus 1830-ban iratkozott be másodéves németnek, majd 1831-ben avatták sebészmesterré. SOTE Lt. 1/f 2. kötet 702. p. 1715. ssz. Nappi (Nappey) Aloysius 1842-ben iratkozott be a másodévesek közé és 1843-ban kapott szintén sebészmesteri oklevelet. SOTE Lt. 1/f 3. kötet 55. p. 1882. ssz. Stöger Matthias 1839/1840-ben elvégezte a második évfolyamot, de nem szerepel a Promotiós kötetekben.

<sup>147</sup> SOTE Lt. 1/e 8. kötet 82–83. p.

<sup>148</sup> A római katolikus Latzl Antonius és Czeike Franciscus, valamint az evangélikus Mikler Carolus. Előzetes tanulmányaikról nem tudunk semmit.

<sup>149</sup> Grandi Aloysius 1825-ben iratkozott be az elsőéveseknek tartott német tanfolyamra.

<sup>150</sup> Tenig Joannes 1832/1833-ban és 1833/1834-ben volt elsőéves.

<sup>151</sup> Baumgartner 1829/1830-ban kezdte a sebészmesteri kurzust, két évig volt első-, egy évig másodéves. 1833-ban lett polgári sebész és szülész. SOTE Lt. 1/f 2. kötet 851. p. 591. ssz.

<sup>152</sup> Krischmann (Kirschmann, Krisman) 1835/1836-1838/1839 között volt egyetemista Pesten és 1840-ben lett sebészmester. Paulits Joannes még 1829-ben immatriculált. SOTE Lt. 1/f 3. kötet 34. p. 1828. ssz.

<sup>153</sup> SOTE Lt. 1/d 37. kötet 127–128. p.

<sup>154</sup> Kasztellitz (Kaszthelicz, Kaszthelitz) Felix és Doliner Joannes 1825–1827, ill. 1836/1837-ben jártak az egyetemre.

információnk, mivel 1846-ban iratkozott be, és a következő tanévnek sem a *Classificatiós* kötetei, sem *Matriculái* nem maradtak fenn.<sup>155</sup> Ennél is egyedibb, hogy az ekkor még Habsburg Birodalomhoz tartozó Lombardiából is jött egy diák Pestre. A velencei születésű Stehno Augustus előtanulmányairól semmilyen információ nem áll rendelkezésünkre, itt csak befejezte azokat.<sup>156</sup>

A Habsburg Birodalmon kívüli területekről származó diákokkal mondhatni véletlenszerűen, szórványosan találkozhatunk. Poroszországból mindössze öten jöttek, ebből hárman a volt Lengyelországból: ketten Poznańból, egy pedig Wroclawból (Breslau, Boroszló), utóbbiból jött Dörnbaum Fridericus. Dörnbaum, Merkel Ludovicus és a poznańi Thiel Adamus csak az első évfolyamot járták ki Pesten, Dörnbaum 1841/1842-től kezdve három éven át, Merkel Ludovicus, akinek az apja sebész volt, 1831/1832-ben és a rá következő tanévben. Thiel 1825-ben, 1826-ban és 1828-ban iratkozott be az elsőévesek közé Pesten. Az első kettőt kezdetben evangélikusnak mondják, az utolsó tanévben azonban római katolikusként szerepelnek a *Classificatiós* kötetekben. Mivel diplomát nem Pesten szereztek, nem lehet eldönteni, hogy pusztán elírásról vagy áttérésről van-e szó. Az, hogy mindkettőjüknél az utolsó évben szerepel ez az eltérés, azt sugallja, hogy pesti tartózkodásuk alatt valóban áttérhettek a katolikus vallásra. A poznańi Schwartz (Schwarz) Carolus végig evangélikusként szerepel az osztályozási kötetekben 1828-ban és 1829-ben, őt azonban a *promoveáltak* között mondják katolikusnak.<sup>157</sup> Thiel az egyetlen katolikus poroszországi peregrinus Pesten.<sup>158</sup> A poroszországi diákok csekély számát magyarázza — hasonlóan az ausztriai példához —, hogy Poroszországban a pestinél jóval színvonalasabb iskolák működtek ekkoriban, így például a berlini *Collegium Medico-Chirurgicum*. Pestet a jelek szerint csak a Porosz Királyság volt lengyel területeiről keresték fel.

Oroszországból két diák kereste fel a Pesti Egyetemet. Egyikük, a zsidó Gordon Naphtali egy közelebről meg nem határozható településről származott.<sup>159</sup> 1825/1826–1827/1828-as tanévek között tanult Pesten és diplomát is itt szerzett polgári sebész és

---

<sup>155</sup> Nehr Cajetanus és Kádár Oswaldus (tan.: 1828/1829–1830/1831, ill. 1837/1838). Rosenzweig József csak egy szerepel a *Promotiós* kötetekben, de nem azonos a fent említett bukovinai tanulóval.

<sup>156</sup> 1825/1826-ban és a rákövetkező tanévben volt másodéves. 1828-ban lett polgári sebész és szülész. SOTE Lt. 1/f 2. kötet 793. p. 322. sz.

<sup>157</sup> Schwarz Carolusként van bejegyezve. A *Promotiós* kötet pontosítja a *Classificatiós*ban szereplő adatokat, eszerint nem Poznań városában, hanem Poznań tartomány egyik településén, Santomischl-ben született. SOTE Lt. 1/f 2. kötet 822. p. 450. sz.

<sup>158</sup> Thielnél a *Classificatiós* kötetekben elírták a származási helyet: „*Posen in Polonia Russica*” – helyesen *Polonia Borussica* lenne, mivel Poznań nem Orosz-, hanem Poroszországhoz tartozott.

<sup>159</sup> A *Classificatiós* kötetekben Uminkiovich, Uminum, Umina-, a *Promotiós*ban Umin néven szerepel. Utóbbiban morvaországinak nevezik a települést. Mivel tanulmányai alatt következetesen oroszországinak nevezik, az oroszországi diákok közé soroltuk Gordon Naphtalit. SOTE Lt. 1/f 2. kötet 803. p. 362. sz.

szülésként. Az evangélikus Merkel Fridericus a Varsói Nagyhercegség területén született 1797 körül, amely 1795-től Új Kelet-Poroszország néven a poroszokhoz tartozott. Tanulmányai idején, a bécsi kongresszus döntésének köszönhetően már az Orosz Birodalom annektálta a területet.<sup>160</sup> Merkel Fridericus feltehetően a fentebb említett Merkel Ludovicus rokona lehet.

Német nyelvterületről több diák érkezett még Pestre tanulni. Bajorországból hatan jöttek, akik egy evangélikus peregrinus kivételével katolikusok voltak. Négyen csak az első tanfolyamra iratkoztak be, amit egy kivételével abba is hagytak. A maradék kettő azonban végigjárta elejétől kezdve a kurzust és diplomát is itt szerzett.<sup>161</sup>

Szászországból két evangélikus és egy katolikus jött Magyarországra, ketten rendszeren végigjárták a kurzust és itt is diplomáztak.<sup>162</sup> Württembergből is három peregrinus iratkozott be Pesten 1834–1846 között, de mindannyian abbahagyták itteni tanulmányaikat.<sup>163</sup> Egy–egy félév erejéig a kicsiny Sachsen-Altenburgból, Hannoverből és a messzi Hamburgból is jött sebészhallgató Pestre.<sup>164</sup> A német nyelvterületekről érkező diákok családi hátteréről kevés adat áll rendelkezésünkre.<sup>165</sup>

Havasalföldről mindössze két diák jött Pestre sebészetet hallgatni, mindketten Bukarestből származtak. A görögkeleti Baletti Michaél 1837/1838-ban volt elsőéves a német, következő tanévben pedig másodéves ugyancsak a németek között. Oklevelet is itt szerzett, 1840 márciusában polgári sebész és szülésként.<sup>166</sup> Az evangélikus Krausz Ludovicus gyógyszerészmesterként<sup>167</sup> kezdte el a sebészmesteri kurzust Pesten 1833/1834-ben, ahol a rákövetkező két évben másodéves volt. Diplomát nem itt, de a több év tanulás után

---

<sup>160</sup> A Promotiós kötetben, születési idejének megfelelően még Poroszországhoz tartozónak tekintik a területet. SOTE Lt. 1/f 2. kötet 794. p. 324. ssz.

<sup>161</sup> Kreitl Carolus 1830/1831-ben volt elsőéves német, 1831/1832-ben pedig másodéves. 1833 januárjában szigorlatozott le polgári sebész és szülésként. SOTE Lt. 1/f 2. kötet 840. p. 537. ssz. Loch Josephus két évig volt elsőéves (1833/1834 és 1834/1835), egy évig végzős (1835/1836). Diplomát két év szünet után, 1837-ben szerzett, Kreitlével azonos titulussal. SOTE Lt. 1/f 2. kötet 898. p. 721. ssz.

<sup>162</sup> Koch Augustinus csak a második évfolyamot végezte el itt 1827/1828-ban, előtanulmányait nem ismerjük. 1829-ben lett polgári sebész és szülész. Kress Carolus 1826/1827-ben volt elsőéves, a második évet pedig együtt végezte Koch-hal. Lehetséges, hogy ő hívta ide az addig máshol tanuló Koch-ot. Ezt támasztja alá, hogy — a valószínűleg gyakorlatokkal eltöltött — kihagyás után közel egy időben szigorlatoztak le. SOTE Lt. 1/f 2. kötet 803. p. 363. és 364. ssz. Vagner (Wagner) Antonius 1831/1832-től kezdve két évig az első, egy évig a második évfolyam óráit hallgatta. 1835-ben lett polgári sebész és szülész. SOTE Lt. 1/f 2. kötet 878. p. 617. ssz.

<sup>163</sup> Vagner Emanuel (beíratkozott: 1834), Klemann Ludovicus (elsőéves német: 1840/1841–1841/1842) és Waibel János (1846-ban volt elsőéves).

<sup>164</sup> Hamburgból egy zsidó származású diák, Heyhmann (?) Ludovicus iratkozott be elsőévesnek Pesten. Családi hátteréről semmit nem tudunk, egy év után elhagyta a kurzust. Az evangélikus hannoveri Hintze Ludovicus rendkívüli hallgatóként iratkozott be 1835-ben az elsőévesek közé.

<sup>165</sup> A sachsen-altenburgi Videmann Fridericus apja evangélikus lelkész volt, a szászországi Kress Carolusé pedig merseburgi polgár. Az egyik bajorországi diák apja szintén polgár volt, egynek–egynek kézműves, illetve sebész. A hannoveri Hintze Ludovicus atyja is sebészként praktizált.

<sup>166</sup> SOTE Lt. 1/f 3. kötet 287. p. 881. ssz. A Promotiós kötetben Baletti-ként szerepel.

<sup>167</sup> SOTE Lt. 1/e 4. kötet 44–45. p.

valószínűleg szerzett. A kicsiny román jelenlétet több tényező indokolja: A tehetősebbek mehettek francia területre is, hiszen a román kultúrát a francia kapcsolatok erőteljesen befolyásolták, a kevésbé tehetősek viszont mehettek a közelebbi erdélyi, kolozsvári Orvos-Sebészi Intézetbe is.<sup>168</sup>

Havasalföldnél távolabbi területről is felkereste egy-egy érdeklődő hallgató az orvosi kart. Az osztályozási kötetekben latinus formában, Leonardus Joannes néven szereplő diák a az ekkor még Török Birodalomhoz tartozó Thessalia tartományból érkezett Pestre. Először 1825-ben kezdte el a német nyelvű kurzust, amit ekkor abbahagyott, lehetséges, hogy visszament harcolni az ekkor még épp szabadságáért küzdő Görögországba. Mindenképpen értékelendő, hogy tizenhárom év után, 1838-ban visszatért Pestre, és volt energiája befejezni a korábban éppenhogy megkezdett sebészkurzust: három évet járt az első, és egyet (1841/1842) a második évfolyam óráira. 1843 júniusában avatták polgári sebész és szülésszé.<sup>169</sup> Mivel Pesten nagyszámú görög kereskedőkolónia élt ekkoriban, valószínűsíthető, hogy velük kapcsolatban kerülhetett Leonardus Joannes Magyarországra.

A thessáliai Leonardus Joannes mellett még egy, szintén orthodox diák járt Pesten a reformkorban. Orphanus (Orphanus) Nicolaus Konstantinápolyban született. Gyógyszerészinás volt Bukarestben. 1833-ban rendkívüli hallgatóként vett órákat az elsőéves német nyelvű kurzuson, amit utána abba is hagyott.<sup>170</sup> Valószínűleg csak leendő gyógyszerészi pályájához akart kiegészítő ismereteket szerezni.

A Balkánról szórványosan érkeztek még peregrinusok Pestre. A Török Birodalomból több görögkeleti peregrinus is jött Pestre. Macedóniából két diák próbálkozott meg a sebészeti stúdiók elsajátításával, de egy év után otthagyták azt.<sup>171</sup> A másik török tartomány, Bosznia fővárosából, Szarajevóból származó Jovanovits Nicolaus végigjárta a két évfolyamot, és oklevelet is itt szerzett.<sup>172</sup>

A kivételes peregrinusokhoz tartozik két itáliai, természetesen katolikus, diák. Croce Petrus 1829/1830-ban volt első-, a rákövetkező tanévben pedig másodéves Pesten, ahol oklevelet is szerzett 1832-ben.<sup>173</sup> A pápai államból, Rómából érkező DellaSoave (DellaSoave) Joannes 1830/1831-ben és 1831/1832-ben járt az elsőéveseknek tartott német nyelvű

---

<sup>168</sup> Bukarestben csak 1855-ben hozták létre a mai orvostudományi egyetem elődjét.

<sup>169</sup> SOTE Lt. 1/f 3. kötet 317. p. 1079. ssz.

<sup>170</sup> SOTE Lt. 1/e 4. kötet 48–49. p.

<sup>171</sup> Berovali Joannes 1827-ben, Perinyi Mihály 1845-ben lett elsőéves német nyelvű diák.

<sup>172</sup> 1831-ben iratkozott be és három évig volt első-, majd két évig másodéves. 1837-ben lett polgári sebész és szülész. SOTE Lt. 1/f 2. kötet 894. p. 701. ssz.

<sup>173</sup> Croce polgári sebész és szülész lett. SOTE Lt. 1/f 2. kötet 826. p. 467. ssz.

kurzusra, utána eltűnik a Classificatiós kötetekből, feltételezhetően más, nívósabbnak számító egyetemen szigorlatozott végül le.

#### *A peregrináció szerepe a Pesti Egyetem sebészstanfolyamán*

Megvizsgálva a Pesten megforduló diákokat, az alábbi következtetéseket lehet levonni: Pontosán a sebészhallgatók negyede (658 fő) külföldön született, tehát semmiképpen sem szabad lebecsülnünk a Pesti Egyetem szerepét a korszak felsőoktatásában. Ezen diákok döntő többsége, 627 fő (95 %) a Habsburg Birodalom valamelyik tartományából származott. Ez tulajdonképpen érthető is, ha meggondoljuk, hogy II. József 1784-ben visszaminősítette a birodalom legtöbb felsőoktatási intézményét, és Bécs, Prága, valamint Lemberg mellett egyedül Pesten lehetett egyetemi diplomát adó képzéseket folytatni. A hálózatba a napóleoni háborúk után csatlakozott Padova és Pavia, majd a volt jezsuita univerzitások, Olmütz, Graz és Innsbruck, korszakunk végén, 1846-ban pedig Krakkó. Ezek azonban, a kettő itáliai kivételével, nem tudtak felzárkózni a II. József-féle rendezés által vezető pozícióba kerülő intézményekhez. Padova és Pavia pedig inkább az itáliaiak, és nem a Habsburg Birodalom egészének jelentettek vonzerőt.<sup>174</sup> Szögi László becslése szerint a Pesti Egyetemet a lebergivel lehet rokonítani, és a birodalmon belüli peregrinusok arányát a két intézményben összesen 10–10 %-ra becsüli.<sup>175</sup> Azonban, mint fentebb láthattuk, az orvosképzésben Pest szerepe ennél jelentősebb volt. A peregrinusok nagy számát két tényező befolyásolta: a galíciai, cseh- és morvaországi diákok, ezen belül is kiemelkedő arányban a zsidó hallgatók jelenléte, kisebb részt pedig az erdélyi tanulók.<sup>176</sup> Az első csoport kihasználta, hogy II. József óta egyetemi tanulmányokat folytathat, és részben kényszerből — mivel több pálya tiltva volt előttük — felismerte az orvoslásban rejlő lehetőségeket. A Habsburg Birodalom egészéből összesen 340, a többi külföldit is beleszámítva 343 izraelita diák járt Pesten a sebészkurzusra, ez a peregrinusok 51 %-a. Nem véletlenül figyelt fel már–már kirívóan magas arányukra a reformkor hajnalán Lenhossék Mihály, majd 1845-ben Töltényi Szaniszló. Az erdélyiek viszonylag magas száma az egyetem közelsége mellett a magyar nyelvű oktatással magyarázható. Pest tehát egyrészt a birodalom más részeiből érkező szegény diákoknak az első, közeli állomás volt, ahol diplomát szerezhettek,<sup>177</sup> másrészt, ezt jelzi a sok félbehagyott tanulmány, átmeneti állomásnak tekintették, mielőtt a birodalom másik univerzításán

---

<sup>174</sup> SZÖGI LÁSZLÓ: *Magyarországi diákok a Habsburg Birodalom egyetemlein I. 1790-1850. Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban I.* Budapest – Szeged, 1994. 14–15.

<sup>175</sup> uo. 15.

<sup>176</sup> Összesítve az itteni hallgatók 70 %-a volt zsidó (331 fő). Második legjelentősebb csoport értelemszerűen a római katolikusoké volt, 244 fővel (36 %).

<sup>177</sup> A galíciai zsidó diákok a jelek szerint nem szívesen jártak Lembergbe, sokuk csak elkezdte ott tanulmányait, ám azt Pesten folytatta.

diplomát szereznének. Az egyetem tehát nem csak Magyarországon, hanem a Habsburg Birodalmon belül is jelentős központnak számított. Annak határain túlról csak szórványosan érkeztek diákok, többnyire valószínűleg egyéni döntés, személyes kapcsolatok alapján választották Pestet tanulmányaik színhelyéül, mint például a Török Birodalom balkáni részéről származó hallgatók, akiknek valószínűleg Pest jelentette a legközelebbi „európai” egyetemet.

### *Izraelita diákok a sebésztanfolyamon*

Mint az a cseh- és morva területeken született diákoknál is látható, jelentős különálló csoportot alkottak a zsidó vallású diákok. A reformkorban összesen 798 ilyen hallgató járt az egyetemre.<sup>178</sup> Egy részük a Habsburg Birodalom szomszédos tartományaiból, vagy szomszéd országokból került ki: Galíciából (127), Morvaországból (108), Csehországból (96), Sziléziából (4), Ausztriából (3), Erdélyből (2) és egy-egy diák Oroszországból, Horvátországból és Hamburgból – birodalmon belülről tehát összesen 343 zsidó iratkozott be a Pesti Egyetem sebésztanfolyamára, azaz 41,97 %-uk nem magyarországi volt, míg a sebészhallgatóság összességéhez viszonyítva a zsidók aránya 30,6 %. Folyamatosan jelen voltak a Pesti Egyetem orvosi karán, különösen nagy számban azonban az 1820-as évektől az 1830-as évek közepéig képviseltették magukat, létszámuk csökkenésekor azonban figyelembe kell vennünk, hogy a karon az 1830-as évek második felétől a hallgatók összlétszámát tekintve eleve jelentős visszaesésnek lehetünk tanúi. A zsidók döntő többsége — tekintettel arra, hogy nagyrészt nem magyarországiak voltak, a magyarországiak pedig főleg frissen bevándorolt családból kerültek ki — a német nyelvű kurzusra iratkozott be. A magyar nyelvű tanfolyamon összesen 28 elsőévest találunk, de közülük többen átmentek később a németre. A székesfehérvári Hahn Jakab és a tállyai Polatsek Ruben például 1844-ben egyszerre iratkozott be a magyar és a német tanfolyamra is, de előbbit nyilván nehezebbnek találták és az évet már a németen fejezték be. Előbbi a rá következő két tanévben, utóbbi 1845/1846-ban is német

---

<sup>178</sup> Kis (Kiss) Jacobust több évig járt a Pesti Egyetemre, de nem fejezte be azt, vagy nem itt szerzett diplomát. A Classificációs kötetekben 1829-ben és 1830-ban római katolikusnak, 1831-ben és 1832-ben azonban zsidónak mondják. Kishez hasonló Krajevszky Franciscus esete, aki 1840-1841-ben elsőéves római katolikus diák, 1842-ben viszont zsidó az osztályozási kötet szerint. Áttért zsidó lehet Bartl Joannes, aki 1832-ben még zsidóként, rákövetkező évben már római katolikusként szerepel az osztályozási kötetekben. Griesel (a promotiós kötetben Griesl) Laurentiust tévedésből írhatták 1831-ben zsidónak, mert az előző év osztályozási kötetében és a promoveáltak között római katolikusnak írják. Griesl ezért nem számítottam a zsidó diákok közé. Grünhut Zsigát 1845-ben a reformátusok, 1846-ban a zsidók közé sorolják. Az utóbbit valószínűsíti, hogy a többi Grünhut vezetéknevű (Grünhut Felix, Ignatius) diák is zsidó volt. Blau Simeont 1835-1838 között zsidónak, 1839-ben tévedésből római katolikusnak mondják, a promotiós kötetben újból izraelitaként szerepel. A nagybecskerekai Fetter Ignatius 1832-ben zsidóként iratkozik be, de abbahagyja tanulmányait. 1841-ben és 1842-ben újból jelentkezik a sebészképzésre, de ekkor már római katolikusként szerepel. SOTE Lt. 1/f 2. kötet 842. p. 548. ssz. és 1/f 3. kötet 301. p. 978. ssz.

elsőéves volt. A pesti Schmidtlinger Herman pedig „váltogatta” az oktatási nyelveket: 1843-ban németen kezdett, 1844-ben előbb említett társaihoz hasonlóan ő is átment a magyar kurzusra, de valószínűleg neki sem tetszhetett az, mert a következő tanévben, másodévesként visszatért a németekhez. Eme három beiratkozás mögött valószínűleg a nyelvtörvényhez való alkalmazkodás szándéka húzódik meg. Ezt, illetve a reformkorban kibontakozó magyar identitás terjedését jelzi, hogy a 28 zsidó elsőévesből húsz az 1840-es évekre esik, ebből is tíz az 1844/1845-ös tanévben kezdte tanulmányait. Ezek a diákok egy kivételével már Magyarországon született zsidók voltak.<sup>179</sup> A zsidó vallású másodévesek közül 25-en jártak a magyar nyelvű kurzusra, itt azonban meg kell említeni, hogy az 1825/1826-os tanévben az osztályozási kötetekben van egy csoport, amely első félévben a németek között, a másodikban viszont már a magyaroknál szerepel (összesen 15 fő). A maradék tízből négyen az 1830-as években (1832–1835), hatan a reformkor utolsó évtizedében (1841–1846) voltak másodévesesek. Egyikük, a Morvaországban született Winternitz Mauritius 1843-ban és 1844-ben még a német kurzuson volt elsőéves. 1845-ben beiratkozott a második évfolyamra, de kimaradt, az 1846/1847-es tanévben pedig a német és magyar osztályba is járt. Feltételezhető, hogy tanulmányai befejeztével Magyarországon akart letelepedni, és így próbált megismerkedni az államnyelvvé tett magyarral.<sup>180</sup>

A zsidó diákok családi hátterét vizsgálva az alábbiakat lehet megfigyelni. Többségük (314 fő) a tipikus kereskedőcsaládból származott. Tizenötnek kézműves (például szabó) volt az apja, háromnak arendator, ugyanannyinak élelmiszer-kereskedő (*obsonator*).<sup>181</sup> Többen értelmiségi családból jöttek: öt-öt esetben hivatali funkciókat látott el az apa vagy tanított, háromnak rabbi, egynek pedig építész volt az atyja. A sebészi pálya „örökletessé tételének” szándékát is észre lehet venni több esetben. Tizenkét diáknak már az apja is egészségügyi munkát végzett, egy kivételével mind sebész volt. Egyikükét, a galíciai Berdasch Hermanét sebészmesternek (*Chirurgiae Magister*) nevezik, valószínűleg egyetemi vizsgát tett sebész volt. Egy másik galíciai hallgató, Strone Guilhelmusé pedig orvosdoktor (*medicus, medicinae doctor*) volt.

A magyarországi születésű zsidók (444) főleg az ország fontos kereskedelmi útvonalai mellett fekvő városokból jöttek, így Pestről (79), Budáról (17), Balassagyarmatról (18), Trencsénből (10), Vágújhelyről (9), Újvidékről (9), Miskolcra (7), Kanizsáról (14), Győrből

---

<sup>179</sup> Kobler Joachim 1832-ben iratkozott be a magyar kurzusra; valószínűleg tévedésből, mert még ebben az évben ott is hagyta azt.

<sup>180</sup> Az egyetemet azonban már nem fejezte be, vagy nem itt, mert a SOTE Levéltárának promotiós kötetében nem szerepel.

<sup>181</sup> Szenczi Molnár Albertnél "Étekvásárló" a magyar megfelelője.

(6). Emellett többen jöttek az alábbi, a zsidóság megtelepedésében fontos szerepet játszó településekről: Óbuda (15), Pápa (8), Lovasberény (6), Tata (5), Arad (4), Komárom (4).

Területi megoszlást nézve látható, hogy az ország szívéből milyen sok zsidó hallgató került ki: Pest megye (18, Pest városával együtt 97), Pilis megye (29),<sup>182</sup> Nógrád megye (21), Fejér megye (11), Komárom megye (11), Veszprém megye (11). Emellett leginkább az ország nyugati szélén fekvő, nagyobb népsűrűséggel rendelkező helyekről jöttek Pestre tanulni, mint Nyitra (37)-, Trencsén- (35), Pozsony- (26), Zala (17), Sopron- (9) vagy Győr vármegyéből (7).

#### *A Pesti Egyetem szerepe a magyarországi sebészképzésben*

A külföldi hallgatók ellenére a Pesti Egyetem szerepe elsősorban a magyarországi diákok képzésének biztosítása volt. Az alábbi táblázatban ezen hallgatók születési hely szerinti megoszlását láthatjuk:

<b>Régió</b>	<b>Létszám<sup>183</sup></b>
Felvidék <sup>184</sup>	636
Dunántúl	445
Duna-Tisza köze	216
Tiszántúl	233
Pest, Buda, Óbuda	257
Pest vármegye	110
<b>Összesen:</b>	<b>1897</b>

Felekezeti hovatartozást vizsgálva egyértelmű a római katolikusok túlsúlya (1203 fő, a magyarországi diákok 63 %-a).<sup>185</sup> Egy szepesi diákot mondanak görög katolikusnak,<sup>186</sup> 113 református, 81 evangélikus, 446 izraelita. Katolikusok az ország minden részéből jöttek, a reformátusok közel fele az ország keleti feléből származott, így például a kiváltságolt

<sup>182</sup> Pilis vármegyét gyakorlatilag Buda és Óbuda képviseli: Budáról 14-en, Óbudáról 15-en jöttek.

<sup>183</sup> A Felvidékbe beleszámítottam a Szepességet is, ahonnan 52 egyetemista jött Pestre tanulni, a Tiszántúlba pedig a Bánságot, ahonnan 53 diák származott. Három diáknál csak a határőrvidék megjelölést alkalmazták. Pest vármegyét, valamint a korban az ország szívévé váló Pest-Budát Óbudával indokoltnak láttam külön kategóriaként kezelni. Néhány hallgatónál nevükön kívül nem adnak meg semmilyen adatot, így jött ki az 1898-as szám a regisztrált 1905 fővel szemben.

<sup>184</sup> Noha a "Felvidék" elnevezés későbbi, az áttekinthetőség kedvéért ezt a szóalakot használjuk.

<sup>185</sup> A továbbiakban a százalékos viszonyítás alapja nem az összes, hanem a magyarországi hallgatók létszáma. A bizonytalanságok miatt (több esetben félévente változó vallást jelöltek meg) csak az egyértelmű eseteket vontam be a statisztikába. A római katolikusok közé számítottam a mindössze „*catholicus*”-nak mondott diákokat is.

<sup>186</sup> Jankura Georgius 1832-ben lett elsőéves német, de abbahagyta tanulmányait.



területekről.<sup>187</sup> Az evangélikusok fele felvidéki volt.<sup>188</sup> Harmincnégy görögkeleti is megfordult a sebésztanfolyamon, többségük az ország délkeleti régiójából, Bács megyéből és a Bánságból jött. Nevük alapján utóbbiak szerb nemzetiségűek voltak.<sup>189</sup> A zsidók negyede, 128 fő az ország szívéből, Pest megyéből vagy Pest-Budáról érkezett.<sup>190</sup>

A diákok társadalmi hovatartozásáról kevés adatunk van. 213 esetben polgárnak,<sup>191</sup> 49 esetben nemesnek, 39-szer földművesnek (*colonus*) nevezik a hallgató apját. Foglalkozás szerint a hallgatók többsége kevésbé tehető családból vagy társadalmilag meg nem becsült rétegből származott. Részben utóbbihoz tartoztak a kereskedők. Ezt a szakmát folytatta 337 diák apja vagy nevelője. Döntő többségük (278) izraelita volt, és egy olyan korosztály tagja, amelyik már nem galíciai bevándorlóként, hanem itt születtként jelentkezett a tanfolyamra.<sup>192</sup> Ezen belül is százket diák az ország központi területéről, Pest megyéből és Pest-Buda, Óbudáról származott. Néhány diák római katolikus (37), illetve orthodox (9) kereskedő családból jött. Ezen hallgatók leginkább a német kurzusra jártak.<sup>193</sup>

A másik nagy csoport, ahonnan sebészhallgatók jöttek az egyetemre, a kézműveseké volt (221). Az ilyen hallgatók főleg római katolikusok voltak (174).<sup>194</sup> Az esetek többségében nem árulják el pontosan az apa vagy gondviselő foglalkozását. Mindössze 48 diák apjáról tudunk pontosabb adatokat. Leginkább szabók (14), molnárok (7), mészárosok (5), kőművesek (5) küldték gyermekeiket Pestre tanulni, de találkozunk extrémebb esetekkel is, mint például az óbudai izraelita Vind Emanuelé, akinek az apja aranyműves volt. Sok esetben feltételezhető, hogy az illető nem tekintette leendő életcéljának a sebészetet, nem abból akart megélni, egyszerűen érdekelte vagy praktikusnak tartotta az ilyen jellegű ismeretek megszerzését. Vind is ezek diákok közé tartozhatott. 1831-ben iratkozott be és három évig járt a német nyelvű kurzusra, de minden egyes alkalommal elhagyta azt.

---

<sup>187</sup> Az ország keleti részéből: Jászság (3), Kis- és Nagykunság (5), Hajdúság (3); Bihar megye (16), Borsod és Zemplén megye (10–10 fő). Nyugati részéből: Komárom és Veszprém megye (9–9). Központi része: Pest megye (12).

<sup>188</sup> A Szepességből 23-an, Gömör megyéből például heten jöttek.

<sup>189</sup> Bács megyéből hét, a Bánságból (Temes, Krassó, Torontál megyék) 12 diákot ismerünk. Arad megyéből 5 diákot ismerünk, de ketten például Ung megyéből jöttek, hárman pedig Budáról. A szerbek mellett tehát románokat, rácokat is találunk.

<sup>190</sup> Döntően Pest városából (78). Óbudán már régóta éltek zsidók, innen 17 diák látogatta meg a sebészkurzust, míg Budáról eggyel kevesebben.

<sup>191</sup> A bártfai Külkey Stephanus (elsőéves német: 1829/1830–1832/1833) apját mindössze senatornak hívják, ehhez azonban az apának polgárnak kellett lennie. Nem számítottam ide a Nyitra megyei Bilovszky Thomast (elsőéves magyar: 1836/1837), akinek az apja plebejus volt.

<sup>192</sup> Nem számítottam ide Fetter Ignatiust, akit utolsó tanulmányi éveiben (1841/1842–1842/1843) katolikusnak mondanak, valamint azt a három diákot, akiket korábban mondtak katolikusnak.

<sup>193</sup> Olyannyira, hogy a zsidó hallgatóknál különleges és egyedi esetnek számít, hogy valaki a magyar kurzusra iratkozzon be.

<sup>194</sup> Mellettük — a bizonytalan eseteket nem számítva — 19 református, 12 izraelita, 8 evangélikus és egy görög katolikus kézműves-gyerek volt.

Kisebb, ám nem elhanyagolható csoport a hivatalnok-családból érkező diákoké (93).<sup>195</sup> Többnyire alsóbb, vagy középszintű igazgatásban vett részt atyjuk, például jegyző (16 + 3), városi tanácsos (*senator*, 9), hegyvám- vagy sóhivatalnok (5, ill. 3), ispán (*spanus*, 5), behajtó (2), sőt, a pesti Biankovits Joannes apja a Pesti Egyetem könyvtárának írnoka, a poroszlói Krausz Mauritius nevelője pedig egri levéltárnok volt.<sup>196</sup> Ebből a rétegből két okból kerülhettek ki a hallgatók: 1. a szülők, nevelők felismerték a szakmában rejlő lehetőségeket, 2. a család anyagi helyzete nem tette lehetővé, hogy gyermeküket magasabb társadalmi megbecsültséget adó képzéshez segítsék, például azért, mert azt már megtették az idősebb fiukkal.

A hivatalnokihoz hasonló kategória az értelmiségi családoké. Innen kifejezetten kevesen küldték gyerekeiket sebésznek, mindössze tizenöt hallgatót ismerünk a reformkorból, és ezen családok is a kevésbé tehetős értelmiségi réteghez tartoztak: három földmérő kivételével mind falusi tanítók voltak. Értelmiségi nevelője is mindössze öt egyetemistának volt, közülük kettő professzor, három pedig ügyvéd volt.

Az egyháziak aránya is hasonló (9): tehát a rabbik (3), protestáns lelkészek (3) láthatóan nem szívesen engedték meg fiaiknak sebészi stúdiumok folytatását. Ezt, noha hosszútávon az egyházközségnek használt volna, még az egyházi nevelők sem támogatták túlzottan.<sup>197</sup>

Természetesen a legjelentősebb csoport — noha szám szerint nem ez a legnagyobb — az egészségügyieké, hiszen innen volt célszerű a fiút az orvoskarra küldeni, ahol már gyerekkorában önkéntelenül elleshetett bizonyos dolgokat apjától, és ahol később esetleg továbbvihette a családi „üzletet”: praxist, ügyfélkört, hivatalt. A reformkorban összesen 120 ilyen hallgatót ismerünk.<sup>198</sup> A forrásokból egyértelműen kirajzolódik a hivatás továbbörökítésének szándéka, hiszen egy-két elszórt és emiatt kivételesnek számító eset mellett a szülő az esetek döntő többségében sebész volt. Csak két-két tanuló apja volt például

---

<sup>195</sup> Beleszámítottam a nevelők foglalkozását is (ez a részletezésben a "+" jel után szerepel). Vallás tekintetében négy izraelita, három református, két evangélikus és egy görögkeleti kivételével mind római katolikusok voltak.

<sup>196</sup> „...*cancellista bibliothecae universitatis Pestiensis*” Biankovits 1838-ban immatrikulált elsőévesként a magyar nyelvű kurzuson, de azt később elhagyta. SOTE Lt. 1/d 35. kötet 103–104. p. Krausz nevelőjénél nem tudni, hogy az egyház, vagy a vármegye szolgálatában állt, mert csak annyit írnak, hogy „*archivarius Agrie*”. SOTE Lt. 1/d 30. kötet 119–120. p.

<sup>197</sup> Hét diáknak volt egyházi nevelője (három római katolikus plébános, egy-egy kanonok, dominikánus szerzetes, valamint görögkeleti pópa).

<sup>198</sup> Ideszámítottam három borbély apát (*tonsor*), akiknél nem lehet tudni, hogy borbélysebészként vagy már csak fodrászként működtek, illetve hogy tanultak-e korábban sebészetet, csak később eltiltották őket a praktizálástól, valamint egy gyógyszerész nevelőt.

állatorvos vagy gyógyszerész,<sup>199</sup> egynek orvosdoktor, háromé tisztí főorvos (*physicus*). Utóbbi két réteg tagjai mind vidékről jöttek. Feltételezhetően apjuk tehetségesen, esetleg szegény sorból küzdötte fel magát a tisztí főorvosi címig, így nem idegenkedett attól, hogy fiát az olcsóbb, ám mégiscsak egészségügyi képzést nyújtó sebésztanfolyamra küldje. Lehetséges az is, hogy ezt csak átmeneti megoldásnak tekintették, amíg a fiút jobb helyre be nem lehet írni. Erre utal, hogy ez a három diák mind abbahagyta tanulmányait.<sup>200</sup> A jelenség azonban, mint a példák számából is látható, meglehetősen egyedi.

Ezen hallgatók felekezeti hovatartozásának arányai az egyetem katolikus jellegéből adódó fölényt tükrözik, hiszen a 120 diákból 88 római katolikus volt (73,3 %). Mellettük 13 református, 9–9 izraelita és evangélikus jött sebészcsaládból.

A sebészcsaládból jött diákok származási hely szerinti megoszlása a következő:

<i>Régió</i>	<i>Létszám</i>
Felvidék	34
Dunántúl (14, nyugat: 9, dél: 8)	31
Duna-Tisza köze	21
Pest megye	16
Tiszántúl	12
Pest-Buda, Óbuda	4
Bánság	1

A fentebbi táblázatból látható, hogy elsősorban az ország fejlettebb és sűrűbben lakott nyugati feléből, illetve a lassan fővárossá váló Pest-Budáról és vonzáskörzetéből jött több diák az egyetemre. Itt viszonylag könnyebben is boldogulhattak diplomaszerezés után. Kérdés azonban, hányan végezték el ténylegesen azt. A classificatiós kötetek alapján láthatjuk, hogy 24 diáknak már a beiratkozás után elment a kedve a tanulmányoktól. A kassai Ferentzy Vincentius diplomázása előtt, a nádudvari Toth Josephus pedig, miután 1837-ben beiratkozott, meg is halt.<sup>201</sup> 27 hallgatónak időről időre meggyült a baja a tanulással és több évet kihagytak, vagy elmaradoztak, sokan vissza se jöttek az egyetemre: egy részük továbbmehetett Bécsbe, másikk pedig végleg abbahagyta a képzést.

<sup>199</sup> A gyógyszerész-családból jött hallgatók száma tehát elenyésző, viszont sok gyógyszerész-tanonc hallgatott bele a sebészet óráiba, ld. alább.

<sup>200</sup> A gálszécsi Peregrinus Alexius (beír.: 1830) apja, Georgius például Zemplén megyei főorvos, a galgóci Piatofszki (Piatovszky) Augustinusé (beír.: 1839), Piatofszki Joannes pedig Nyitra megyei tisztí főorvos volt. Apjuk nem található meg a SOTE Promotiós kötetekben sem a sebészek, sem az orvosdoktorok között.

<sup>201</sup> SOTE Lt. 1/d 17. kötet 164–165. p. és 32. kötet 129–130. p.

A családi praxis mindenáron való bebiztosításának a jele, hogy több rokont, testvérpárt is találunk, akik egyformán apjuk hivatását akarták folytatni. A magyarországi diákok között öt ilyen család van, egyikből, a kalocsai Perndl-famíliából hárman is jöttek az egyetemre és mind a hárman le is diplomáztak.<sup>202</sup>

Ahhoz képest, hogy gyógyszerészek nem taníttatták fiaikat sebészetre, több olyan esetet is ismerünk, ahol sebészcsaládból származó gyerek lett gyógyszerész (és sebész). A sebészkurzusra járt két gyógyszerészlegény, valamint négy olyan diák, aki már rendelkezett gyógyszerézmesteri képesítéssel – igaz, itt se mindenki jutott el a sebészemesteri diplomáig.<sup>203</sup> Ezek a családok roppant céltudatosan képezték ki fiaikat, ezt jelzi, hogy a tizenegy diákból csak hárman nem kaptak itt diplomát.<sup>204</sup> Többnek viszont már az apja is Pesten vizsgázott le. A Troll-testvéreknek például nem csak az apja (Ladislaus), hanem a nagybátyjuk (Antonius) is Pesten szigorlatozott. A szakma képviselőinek mobilitását jelzi, hogy az első generáció képviselői még ungváriak, a második Kassán született, az 1840-es Orvosrendben szerepel a nagybácsi, mint ungvári középponti rendes seborvos, miközben az egyik fiú, Leopold már a Bács megyei Vaskúton teljesített szolgálatot községi seborvosként.<sup>205</sup>

Habár a hadsereg és a sebészet igen szoros kapcsolatban áll egymással, a hadegészségügygel kapcsolatban állók száma elhanyagolható. A Sopron megyei Gold Joannes apja sebész és volt katona (*exmiles*), azaz valószínűleg felcser, a miskolci Hubner Leopoldusé pedig kiszolgált katona (*miles emeritus*) és állatorvos.<sup>206</sup> Ezen csekély arány oka, hogy a hadseregben szolgálni szándékozó sebészeknek célszerűbb volt a bécsi Josephinumba menniük.

Fentebb már esett szó a sebész és gyógyszerészképzés összefonódásáról. Úgy látszik, a szorgalmasabb diákok körében nem volt szokatlan jelenség az áthallgatás a másik szakmába. A magyarországi sebészhallgatók között 58 gyógyszerészetben is járatos diák

---

<sup>202</sup> Apjuk, Perndl Adamus Nagyváradról költözött Kalocsára és 1796-ban kapott sebészemesteri képesítést. Franciscus fia 1827-ben, Antonius 1828-ban, ifjabb Perndl Adamus pedig 1837-ben lett polgári sebész és szülész. SOTE Lt. 1/f 2. kötet 533. p. (910. ssz.), 782. p. (282. ssz.), 790. p. (309. ssz.), 899. p. (727. ssz.)

<sup>203</sup> A zombori születésű gyógyszerézmester, Peák Franciscus például (elsőéves német: 1831/1832, másodéves: 1832/1833-1833/1834) 1835-ben lett sebészemester. SOTE Lt. 1/f 3. kötet 9. p. 1758. ssz.

<sup>204</sup> Paulus Ferdinandus (elsőéves német: 1834/1835) és a kassai Troll Leopoldus (tan.: 1828/1829–1831/1832) és Vincentius (beír.: 1829). Troll Leopoldus a négy év tanulás után máshol vizsgázott le. SOTE Lt. 1/f 2. kötet 514. p. (836. ssz.) és 603. p. (1334. ssz.)

<sup>205</sup> Magyarországi Orvosrend névsora 1840-re. Kiadták: Dr. Bugát és Dr. Flór. Első év. Pesten, Trattner-Károlyi betűivel. (a továbbiakban *Orvosrend*, 1840.) 17. és 106.

<sup>206</sup> Gold Joannes (elsőéves német: 1831/1832–1832/1833) és Hubner Leopoldus (elsőéves magyar: 1838/1839–1839/1840) sem szerzett diplomát Pesten, valószínűleg máshol fejezték be tanulmányaikat. SOTE Lt. 1/d 20. kötet 152–153. p., 37. kötet 101–102. p.

található, köztük 42 már gyógyszerészmesterként jött át a sebészkurzusra.<sup>207</sup> Ezen diákok többsége, 35 fő igyekezett komolyan megismerni azt, tehát két-három vagy akár négy évet is eltöltött ott. Emellett a legkülönbözőbb előképzettséggel rendelkezők jelentkeztek a tanfolyamra, találunk például két állatorvost, két teológust, egy tábori „alsebészt” (*vicechirurgus campestris*)<sup>208</sup> is, akik kirándulást tettek a gyógyítás területére.<sup>209</sup> Kilencen előtanulmányok után jöttek a Pesti Egyetemre. Ebből öt esetben kolozsvári Orvos-Sebész Intézet, kétszer pedig a bécsi univerzitás volt a kiindulópont.<sup>210</sup> Érdekes módon Kolozsvárra nem csak annak vonzáskörzetéből, azaz Kelet-Magyarországról, hanem például Trencsén vagy Bács megyéből is mentek.<sup>211</sup> Az ottani diákok csekély száma azt mutatja, hogy a magyarországi diákok feltehetően inkább személyes kapcsolatok alapján választották Kolozsvárt.

Amint láthattuk, a reformkorban összesen 2618 sebészhallgató iratkozott be a Pesti Egyetemre.<sup>212</sup> Ez évi átlagban 119 diákot jelent, ami egy nyugat-európai egyetemhez hasonlítva nem túl magas szám, viszont a magyarországi képzésben robbanásszerű növekedést jelent. Ez a folyamat már az 1820-as évek elején megindult, köszönhetően a karlsbadi konferencia határozatának, amely megtiltotta a diákoknak a külföldi egyetemjárását. Ennek eredményeképpen egészen a nagy kolerajárvány idejéig, 1831–1832-ig folyamatosan emelkedett a sebészhallgatók létszáma Pesten. Ténylegesen jóval kevesebben végezték el azt, mivel a diákok jelentős része csak belehallgatott a tananyagba, és máshol folytatta a kurzust, vagy meghalt: Harmincegyen haltak meg,<sup>213</sup> 652-en vizsga letétele nélkül, 72-en azután hagyták el Pestet. Négy diákot töröltek a listából, egyet elbocsátottak, ötöt kizártak.<sup>214</sup> Így

---

<sup>207</sup> A külföldi hallgatókat is beleértve 75 fő jött gyógyszerészi előképzettséggel.

<sup>208</sup> Valószínűleg a német Unterfeldarzt-ot fordították így. A szepességi Kavetzky Joannesről van szó (elsőéves német: 1829/1830, másodéves: 1830/1831). SOTE 1/e 3. kötet 120–121. p.

<sup>209</sup> A Classificatiós kötetekben nincs utalás arra, hogy valamelyik gyógyító szerzetesrend tagjaként kellett volna elmenniük az egyetemre.

<sup>210</sup> Az összes reformkori hallgatót beleszámítva 13-an jöttek Kolozsvárról és hárman Bécsből. A magyarokon kívül utóbbi helyről tehát csak egy prágai peregrinus, Preszburg Salamon jött 1826-ban, de ő tovább is ment. SOTE 1/e 2. kötet 392. p.

<sup>211</sup> Például a bajai Rutkay Joannes (másodéves magyar Pesten: 1837/1838) és a Trencsén megyei Illovay Paulus (másodéves magyar: 1836/1837–1837/1838). SOTE 1/e 4. kötet 533–534. p. és 6. kötet 101–102. p.

<sup>212</sup> Nem számítva az 1847/1848-as tanévet, mivel onnantól kezdve nincs forrásunk.

<sup>213</sup> Közülük ketten öngyilkosok lettek. 1843 júliusában Zöhling Tivadar öngyilkos lett a Városligetben. Orbán Lajos 1844. május 17-én tömény kénsavat nyelt, másnap meghalt a városi (azaz a Rókus) kórházban. *Orvosi Tár*, Harmadik Folyamat, Ötödik Kötet. 5. sz. (1844. január 28.) 69. p. és Harmadik Folyamat, Hatodik Kötet. 13. sz. (1844. szeptember 22.) 197. p.

<sup>214</sup> A kizárás oka lehetett rossz magaviselet, nem javuló rossz tanulmányi eredmények vagy az orvosi etikával összeegyeztethetetlen tettek. A morvaországi izraelita Rosenfeld Adalbertus 1832/33–1836/37 között járt az egyetemre, de rossz magaviselete miatt és mert egy megesezt lányon abortuszt akart elkövetni („...*impregnatae puellae abortum procurare intendit*”), kizárták az orvosi karról. A kizárás azonban nem jelentette, hogy az illető

marad 1854 diákunk, de közülük se vizsgázott le mindenki. A reformkorban összesen 259 sebészmeisteri, és 1049 alsóbb szintű, azaz polgári sebészi és szülész oklevelet adtak ki.

A beiratkozók száma a kolerajárvány után már kisebb megszakításokkal ugyan, de folyamatosan csökken.<sup>215</sup> Ennek egy oka, hogy ismét megnyíltak az országhatárok a külföldre igyekvő diákok előtt, és hogy az 1840-es évekre egyértelművé vált a túlképzés (ld. fentebb a sebészek túlzott számával kapcsolatos vitákat). A magyaroknál 1838 és 1844 után van még egy kisebb fellendülése, ebben szerepe lehetett a pesti árvíznek, illetve a magyar államnyelv bevezetésének. Utóbbi épp ellenkezőleg hatott a német diákokra: számuk ekkoriban stagnált, míg a korszak végére lassú csökkenésnek indult. A nem magyar anyanyelvű magyarországiak választhattak, hogy az egyre inkább propagált magyar nyelven tartott kurzusra mennek-e inkább, vagy kiutaznak külföldre. A jelek szerint inkább az utóbbit választották.

A diákok döntő többsége római katolikus volt (1469), de a többi felekezet is képviseltethette magát. A legjelentősebb közülük az izraelita volt (798), akik részben a Habsburg Birodalom egyéb tartományaiból, az 1830-as évektől kezdve pedig már Magyarországról is jöttek. Jó érzékkel választották ki az általuk végezhető szakmák közül a felfelé ívelő sebészt. Nagy arányuk miatt nem véletlenül figyeltek fel rájuk a korabeli sajtóban is.

A külföldi hallgatók viszonylag magas számát figyelembe véve elmondhatjuk, hogy a Pesti Egyetem, természetesen jóval kisebb mértékben, mint Bécs vagy Prága, de birodalmi szinten igenis jelentős szerepet játszott a korszak egészségügyének oktatásában.

SIMON KATALIN

archivist

simonk@bparchiv.hu

KATALIN SIMON

*Surgeons in the University of Pest and the Faculty of Medicine between 1825-1848*  
*Summary*

From the 1820's the qualification of surgeons became very popular in the Faculty of Medicine in Pest. The increasing number of these students was an effect of several circumstances. After the Napoleonic wars the education in foreign universities, the peregrination was prohibited. The Faculty of Medicine in Pest offered a diplom for its

---

utána ne iratkozhatott volna be újra. Rosenfeldet is 1833-ban, még elsőévesként zárták ki, következő évben tanult tovább. SOTE Lt. 1/f 4. kötet 52v53. p.

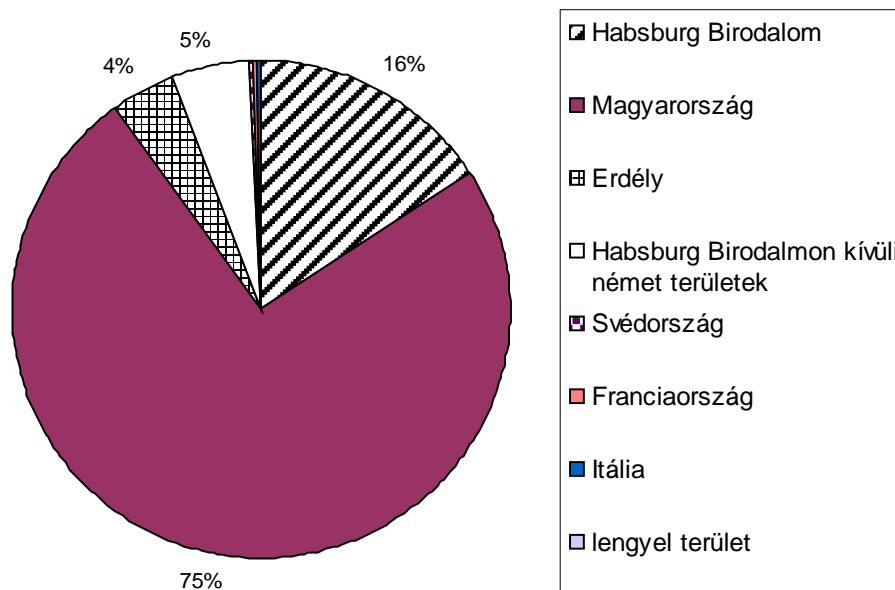
<sup>215</sup> 1831–1832-ben hagyta el a legtöbb diák a kurzust, igaz, épp akkor iratkoztak be a legtöbben. Lehetséges, hogy többen segédként próbálták megfékezni a kolerajárványt, de nem éltek túl azt.

students, which was valid in the whole territory of the Hapsburg Empire. The recitations were held in Hungarian or German, contrary to the lessons for students of medicine, which were Latin. The period of the previous kind of qualification was shorter too. After three of five years the student could get his diplom as *Chirurgiae Magister* or *Chirurgus civilis* – this length depended on the former studies of the surgeon too. The Faculty had only two classes, in practice, the surgeons reiterated the second class, or both ones. Although these degrees were inferior than the *Doctor Medicinae* or *Doctor Chirurgiae*, many students wanted to get it. In the beginning of this period, in 1825/26 117 person were in the first year of the German, and 59 of the Hungarian course. This growth reached its peak in the years of the cholera. In 1832/33 255 person matriculated to the first class of the German and 148 to the Hungarian course. This new contagion ruined not only human lifes, but the popularity of the surgical classes, too. Their number began slowly to decrease. Another reason for this was the new possibility for peregrination from the 1830's. In 1846/47 48 person matriculated to the first German class, and 49 to the Hungarian, while in the second one their number was only 10 and 20. As we can see, the German course was more popular, here came students from the other parts of the Hapsburg Empire, especially Jews: from Moravia (160; 110 of them was Jew), Bohemia (134) or Galicia (178; 124 of them was Jew). Between 1825 and 1846 2619 surgeons matriculated to the Faculty of Pest, but many of them left it with or without doing their exams. 1854 students did every exam, but only 259 got his diplom as *Chirurgiae Magister* in Pest, and 1049 as *Chirurgiae Civilis*. Presumably many students carried on their studies in Wien. Although the Faculty of Medicine in Pest was not as important as the Universities in Wien or Prague, it definitely played a remarkable role in the medical education of the Hapsburg Empire this time.

Megjelent / Published in: *Orvostörténeti Közlemények* 2009 (206-209). Vol. LV. No. 1-4. 91-130.

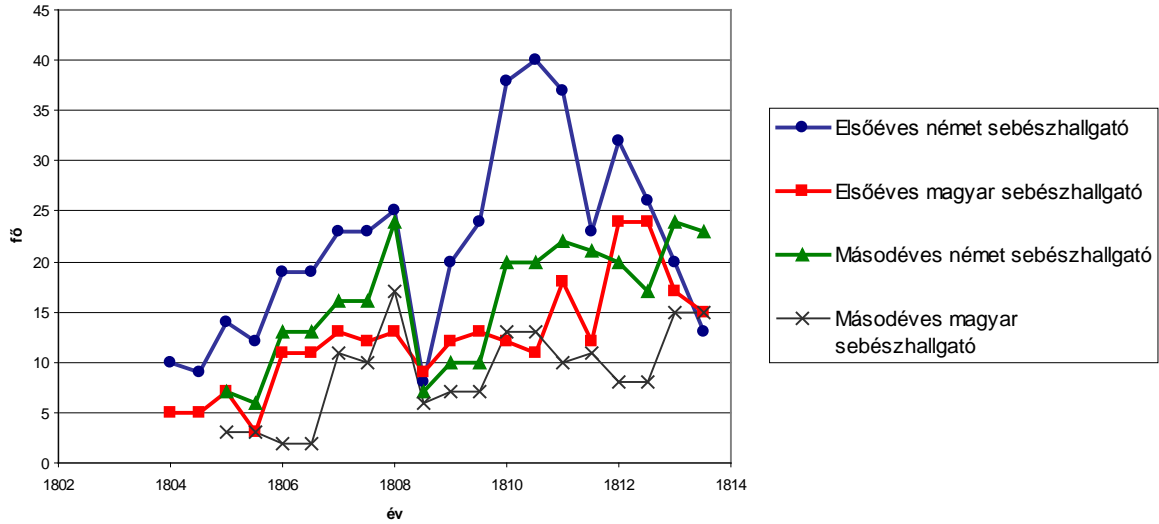
1. sz. melléklet

**2/b. ábra A promoveált sebészek származási hely szerinti megoszlása (1787/1788-1814/1815-ös tanév közötti időszakban)**



2. sz. melléklet

3/a ábra A német és magyar nyelvű kurzus sebészhallgatói (1804-1814)



3. sz. melléklet

3/b. ábra Sebészhallgatók összesített táblázata (1787-1815)

